

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

Odsjek za pedagogiju

**Interesovanje studenata II ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu za učešće
u programu razmjene Erasmus+**

(Završni magistarski rad)

Mentorica: Doc. dr. Emina Dedić Bukvić

Studentica: Lamija Žunić

Sarajevo, juni 2020. godine

SADRŽAJ

UVOD	2
1. DEFINIRANJE KLJUČNIH POJMOVA	3
2. OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI	5
2.1. Bolonjski proces i reforma visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini	6
2.2. Reforma visokog obrazovanja na Univerzitetu u Sarajevu	9
3. MOBILNOST STUDENATA I PROGRAM MOBILNOSTI ERASMUS+	12
3.1. Bosna i Hercegovina i Univerzitet u Sarajevu u programu Erasmus+	14
4. METODOLOŠKI DIO RADA	17
Predmet istraživanja	18
Značaj istraživanja	19
Cilj istraživanja	19
Zadaci istraživanja	19
Hipoteze istraživanja	20
Metode istraživanja	20
Tehnike istraživanja	21
Instrumenti istraživanja	22
Uzorak istraživanja	23
5. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA	29
5.1. Analiza i interpretacija odgovora iz anketnih upitnika	30
5.2. Informisanost studenata o organizovanju info-sesija o programu razmjene Erasmus+	30
5.3. Interesovanje studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+	32
5.4. Analiza odgovora studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+	43
6. DISKUSIJA I PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE MOBILNOSTI STUDENATA NA UNIVERZITETU U SARAJEVU	54
7. ZAKLJUČAK	57
LITERATURA	58
PRILOZI	61

UVOD

U društvu u kojem obrazovanje ima ključnu ulogu u ekonomskom i društvenom razvoju pojedinca, studenti¹ se odlučuju na studij u inostranstvu kako bi unaprijedili svoje znanje, stekli iskustvo u procesu rada i bili konkurentni na tržištu rada. Mnogi nemaju finansijsku mogućnost da studiraju izvan Bosne i Hercegovine pa koriste programe mobilnosti kako bi studirali u inostranstvu. Programi mobilnosti studentima nude finansijsku podršku prilikom studiranja i boravka u drugoj zemlji.

Mnogo je razloga koji privlače studente da studiraju vani, a neki od njih mogu biti: želja za iskustvom studiranja i boravka izvan svoje zemlje; stjecanje novih znanja, vještina i kompetencija koje bi po povratku na svoj matični fakultet proširili i pokušali utjecati na razvoj društva i na svoj lični razvoj; želja za širenjem kruga prijatelja i upoznavanjem kulture drugog naroda itd. U ovom radu ćemo istražiti koji su to razlozi zbog kojih se studenti odlučuju na prijavu za učešće u programu razmjene Erasmus+ i sa kakvim emocijama i iskustvom se vraćaju na svoj matični fakultet.

Zadatak ovog rada je upoznati čitatelje, prvenstveno studente i buduće studente sa Bolonjskim procesom i programom razmjene Erasmus+. U radu su navedene osnovne karakteristike Bolonjske deklaracije koja se počela implementirati na Univerzitetu u Sarajevu nakon usvajanja Okvirnog zakona o visokom obrazovanju 2007. godine. Prihvatanjem i primjenom zahtjeva Bolonjske deklaracije uvedene su mnoge promjene u visokoškolskom obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini. Jedna od promjena je i mobilnost studenata. Uprkos tome što mobilnost predstavlja kamen temeljac Bolonjskog procesa, određeni broj studenata ne koristi priliku da studira u inostranstvu i stekne novo iskustvo, znanje i prijatelje.

Ključne riječi: *interesovanje studenata, mobilnost, Erasmus.*

---

¹ Termin *studenti* odnosi se na studente i studentice Univerziteta u Sarajevu.

1. DEFINIRANJE KLJUČNIH POJMOVA

Kako bismo što bolje razumjeli problematiku rada i upoznali se sa istom potrebno je definisati osnovne pojmove, a to su interesovanje, mobilnost i Erasmus.

Interesovanje

U *Pedagoškoj enciklopediji* (1989) **interesovanje** se shvata kao svojevrsna manje ili više složena organizacija različitih osobina ličnosti koja pod utjecajem socijalnog učenja i lične aktivnosti osobe postaje trajna i stabilna dispozicija za određeni način subjektivnog doživljavanja i praktičnog djelovanja u odnosu na objekat u vezi s kojim je stečena. Objekat interesovanja u načelu može biti svaki iskustveni sadržaj, sve o čemu osoba stekne izvjesno znanje. Da bi jedan sadržaj postao objektom interesovanja, potrebno je da osoba na njega obrati pažnju, da ga upozna i razumije, da uoči njegovu povezanost sa svojim postojećim istaknutim potrebama, motivima, željama, namjerama, znanjima, vještinama, sposobnostima, sa realnom i idealnom slikom o sebi i svom položaju u grupi, lokalnoj i široj društvenoj zajednici. Osoba se ne može interesovati za nešto što joj je sasvim nepoznato, što nije zapazila.

Mobilnost

Pod **mobilnosti** Dizdar (2005) podrazumijeva slobodu studenta da sam izabere ustanovu na kojoj će da pohađa nastavu, bilo privremeno ili trajno, odnosno sa ostavljenom neograničenom mogućnošću **prelaza** sa jedne ustanove na drugu koja je usporediva sa onom na kojoj je dotad studirao. U užem smislu, studentska mobilnost odnosi se na **studijski period proveden uglavnom u inostranstvu** poslije čega slijedi povratak na matičnu ustanovu.

Kostić (2011) pod mobilnosti studenata i nastavnika (tzv. akademska mobilnost) podrazumijeva boravak studenata i nastavnika fakulteta na drugim fakultetima u svrhu studija ili rada, odnosno boravak nastavnika i studenata na univerzitetima izvan njihove domovine. Da bi se mobilnost ostvarila, mora se omogućiti poređenje različitih nastavnih programa na univerzitetima i pojedinačnim visokoškolskim ustanovama u Evropi.

Erasmus

Dizdar (2005) navodi da **Erasmus** omogućava studentima da studiraju u inostranstvu između tri i 12 mjeseci, te da je njegovo osnovno načelo da matična ustanova treba u potpunosti da prizna studijsko iskustvo stečeno u inostranstvu, uglavnom zahvaljujući akademskom sistemu prenosa studijskih bodova. Dalje navodi da Erasmus predstavlja visokoobrazovni sektor programa Evropske zajednice poznatog pod nazivom Socrates, koji se odnosi na obrazovanje u cjelini. Program se sprovodi od 1987. godine, finansira ga EU i sastoji se od niza mjera i aktivnosti koje imaju za cilj da pruže podršku djelovanju evropskih visokoobrazovnih ustanova u oblastima mobilnosti i razmjene studenata i nastavnog osoblja. Erasmus je otvoren za sve tipove visokoobrazovnih ustanova, sve akademske discipline i sve razine visokog obrazovanja, uključujući i doktorske studije. Autor ističe da se pored centralne aktivnosti Erasmus, koju predstavlja mobilnost studenata, u posljednje vrijeme sve više insistira na stvaranju tzv. evropske dimenzije u sklopu nastave svakog univerziteta. To, u suštini, znači da se sve više energije ulaže u uvođenje evropskih perspektiva u nastavne programe koje pohađaju domaći studenti. U novije vrijeme se više pažnje posvećuje i razmjeni nastavnika, transnacionalnoj reformi nastavnih mreža planova i programa, kao i uspostavljanju panevropskih tematskih mreža.

U Izvještaju o radu u oblasti međunarodne saradnje Univerziteta u Sarajevu za 2017. godinu (2018) navodi se da je Erasmus+ program Evropske unije za obrazovanje, osposobljavanje, mlade i sport za period 2014–2020. godine, te da su ciljevi tog programa poboljšanje vještina i zapošljivosti, modernizacija obrazovanja te osposobljavanje i zapošljavanje mladih.

2. OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Kako bismo se bolje upoznali sa obrazovanjem u Bosni i Hercegovini prvo ćemo definisati pojam *obrazovanje*, a potom se osvrnuti na obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma.

Prema Legrand (1993) obrazovanje, kao predmet proučavanja nije samo stjecište međusobnih odnosa djece i odraslih, već je to institucionalni realitet utoliko što se izražava kao kolektivan oblik školskih ustanova, programa i kodificiranih uputa, stručnih zadataka koji se određuju pravilnicima, kao kolektivan oblik sistema, zakonskih odnosa između različitih sudionika, odnosa između škole i njezina društvenog i gospodarskog okruženja.

Obrazovanje se tumači kao zahtjev za individualnim ljudskim samoozbiljenjem, kojemu treba služiti obrazovni sistem. Cilj obrazovanja jeste 'totalitet', to jeste razvoj po mogućnosti svih individualnih sposobnosti, tako da iz toga nastane jedna verzija koja je integrirana s cjelokupnom osobom, da iz toga može nastati identitet (Giesecke, 1993, prema Dedić Bukvić, 2016).

Definišući obrazovanje Fočo (2003) navodi da je to individualna aktivnost, ali i društvena vrijednost putem koje se uspostavlja vrijednosni sistem, stvaraju pretpostavke za privredni i društveni razvoj svakog društva i sistema vlasti. Obrazovanje je dinamičan proces koje se ne zaustavlja već stalno razvija i produžava. Nadalje navodi da je obrazovanje snažna osnova emancipacije čovjeka, društveno funkcionalan instrument putem kojeg se ostvaruje identitet pojedinca ali i društveni ugled, autoritet i moć. Između ostalog, obrazovanje uči pojedinca specifičnim znanjima i vještinama za njegovo buduće zanimanje, dakle, za profesionalni status koji će imati u sferi rada. Zaključuje da je obrazovanje stalni proces i ono se ne završava završetkom institucionalnog obrazovanja, već traje permanentno tokom čitavog radnog vijeka.

Prema Giddensu (2007) obrazovanje predstavlja prenos znanja s jedne generacije na drugu izravnim podučavanjem. Premda obrazovni procesi postoje u svim društvima, tek je u modernom razdoblju masovno obrazovanje preuzelo oblik školovanja – to znači, podučavanja u specijaliziranim obrazovnim ustanovama u kojima pojedinci provode nekoliko godina.

Smajkić (2007) ističe da su u Bosni i Hercegovini neposredno nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma funkcionirala tri različita sistema obrazovanja: jedan u Republici Srpskoj, drugi u kantonima Federacije s bošnjačkom većinom i treći u kantonima s hrvatskom većinom,

a osnivanjem Distrikta Brčko počeo je funkcionisati i četvrti obrazovni sistem. Dalje navodi da je obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine potpuno decentralizirano, jer su sve nadležnosti prenijete na kantone, dok je u Republici Srpskoj obrazovanje ostalo izrazito centralizirano.

Model decentralizacije obrazovanja koje se razvija u Federaciji BiH najbliži je tipičnom američkom sistemu upravljanja obrazovanjem na nivou pojedinih sjedinjenih država, ali je za razliku od tog sistema ovdje ostala nedorečena koordinacija na nivou cijele države, ističe Pašalić-Kreso (2004).

Smajkić (2007) ističe da je Federalno ministarstvo obrazovanja skoro ostalo bez nadležnosti koje su mu date Dejtonskim mirovnim sporazumom, a to su koordinacija među kantonima, međunarodna saradnja, istraživanje i razvoj obrazovanja. Također ističe da u Bosni i Hercegovini nema jedinstvenog/zajedničkog obrazovnog sistema, jer na nivou države BiH nijedan organ (Predsjedništvo, Vijeće ministara, Parlamentarna skupština) nema nikakvih ovlasti u području obrazovanja.

Domović i dr. (2011) navode da se visoko obrazovanje u BiH ubrzano razvija saglasno Bolonjskoj deklaraciji, ali da nažalost, razvoj visokog obrazovanja nije usaglašen sa ekonomskim razvojem BiH.

Iz svega navedenog, možemo zaključiti da obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini nije jedinstven na teritoriji cijele države, upravo zbog podjele države na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, te Distrikt Brčko.

2.1. Bolonjski proces i reforma visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini

Bolonjski proces je naziv za reformu visokog obrazovanja u Evropi kojoj je osnovni cilj stvaranje jedinstvenog Evropskog prostora visokog obrazovanja do 2010. godine. Naziv „Bolonjski proces“ dolazi od Bolonjske deklaracije koju su 19. juna 1999. godine potpisali ministri zaduženi za visoko obrazovanje iz 29 evropskih država, navodi se u izvještaju Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke o provedbi Bolonjskog procesa u Federaciji BiH (2009).

Da bismo što bolje upoznali Bolonjski proces navodimo nekoliko osnovnih ciljeva Bolonjskog procesa kojima trebaju težiti evropski univerziteti.

Omićević (2011) navodi osnovne ciljeve Bolonjskog procesa koji se mogu sažeti u sljedećem:

- uspostava sistema lako prepoznatljivih i usporedivih akademskih stupnjeva i diploma, uvođenje dodatka diplomi,
- visoko obrazovanje se temelji na tri ciklusa obrazovanja (dodiplomski, diplomski i doktorski studij),
- uvođenje bodovnog sistema, kao što je ECTS, prikladnog sredstva u unapređenju razmjene studenata,
- unapređenje mobilnosti nastavnika i studenata i prevladavanje prepreka slobodnom kretanju,
- unapređenje evropske saradnje i osiguranje kvaliteta u cilju razvijanja usporedivih kriterija i metodologije,
- unapređenje potrebe evropske dimenzije u visokom školstvu,
- naglašavanje uloge studenata u razvijanju i upravljanju visokim obrazovanjem,
- promovisanje privlačnosti evropskog prostora visokog obrazovanja i
- cjeloživotno učenje.

U izvještaju Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke FBiH o provedbi Bolonjskog procesa u Federaciji BiH (2009) se navodi da Bolonjski proces, između ostalog, ima za cilj dostići odgovarajuće standarde u strukturi visokoškolskih diploma i osigurati da diploma stečena u jednoj evropskoj zemlji ima svoje značenje u nekoj drugoj zemlji i predstavlja potvrdu vrijednosti studenta koji je posjeduje. Reforma visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini ima za cilj dostizanje intenziteta i nivoa razvoja institucija prije svega iz okruženja, a potom i šire. Također, reformski procesi trebaju poboljšati razumijevanje i atraktivnost domaćih visokoškolskih ustanova i sistema, podstaći mobilnost studenata i nastavnika te doprinijeti da se osposobe studenti da zauzmu svoje mjesto kao građani i zaposlenici u svijetu 21. vijeka.

O tome jasno kazuje i Liesmann (2008) kada kaže da je prelazak postsekundarnog obrazovnog sektora na trodjelni sistem, samo donekle usaglašen s angloameričkim modelom, potekao od zamisli o stvaranju jedinstvenog evropskog visokoškolskog prostora kako bi se povećala usporedivost a time i mobilnost znanstvenika i studenata. Nadalje govori kako na vidjelo izlazi da mobilnost nije jak argument Bolonjskog sistema obrazovanja navodeći činjenicu da programe mobilnosti za studente unutar Evropske unije koristi samo 10 posto polaznika jednog studijskog godišta jer unutar studija za stjecanje bakalaureata gotovo da i

nema vremenske mogućnosti za semestar studiranja u inostranstvu, pridodajući tome pretpostavku da se taj broj neće bitno povećati usljed gospodarskih razloga.

Fejzić i Ćurković (2009) ističu da je Bolonjski proces dio najveće reforme evropskog visokog obrazovanja u historiji, a koje je započelo potpisivanjem Bolonjske deklaracije 1999. godine, te da je Bosna i Hercegovina zvanično potpisala Bolonjsku deklaraciju 19.9.2003. godine, na ministarskoj konferenciji u Berlinu i time se obavezala da će raditi na ispunjavanju ciljeva Bolonjskog procesa. Neposredno po završetku Berlinske konferencije 2003. godine u Bosni i Hercegovini je pod okriljem Ministarstva civilnih poslova inicirana priprema Okvirnog zakona o visokom obrazovanju. Prijedlog Zakona je završen 18. decembra 2003. godine (Smajkić, 2007). Okvirni zakon o visokom obrazovanju je usvojen 2007. godine i primjenjuje se selektivno i nekonzistentno, što stvara ozbiljne probleme u kreiranju ambijenta za primjenu Bolonjskog procesa. U Republici Srpskoj primjena je sprovedena na način da se striktno poštuju odredbe višeg zakonskog akta, dok je u Federaciji BiH na nivou kantona shvaćen kao okvir u kojem se mogu odredbe Zakona tumačiti i implementirati na razne načine (Đonlagić, 2010). Za Univerzitet u Sarajevu to je bio početak izlaza iz veoma teške situacije u kojoj se našao Univerzitet poslije ratnih pustošenja i velikih ratnih šteta (Čaklović, 2009).

Na šestoj konferenciji evropskih ministara odgovornih za visoko obrazovanje, koja je održana u Belgiji 28. i 29. aprila 2009. godine, konstatovano je da je Bosna i Hercegovina ostvarila napredak u implementaciji Bolonjskog procesa usvajanjem Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini i sedam (7) ključnih strategija i smjernica za implementaciju Bolonjskog procesa, te je tako implementirala sve neophodne zakonske i institucionalne preduslove za integraciju naše države u Evropski prostor visokog obrazovanja, istaknuto je u izvještaju Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke o provedbi Bolonjskog procesa u Federaciji BiH (2009). U istom izvještaju se navodi da su u Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini ugrađena osnovna načela u oblasti visokog obrazovanja koja su uspostavljena ili se uspostavljaju u Evropskom prostoru visokog obrazovanja i osiguravaju pravni okvir za implementaciju Bolonjskog procesa. Također, Okvirnim zakonom se regulišu načela autonomije univerziteta, integracija univerziteta, mobilnost studenata i drugog akademskog osoblja, veće učešće studenata i osnivanje studentskih predstavničkih tijela te formiranje državnih tijela nadležnih za visoko obrazovanje (Rektorska konferencija Bosne i Hercegovine, Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranja kvalitete i Centar za informisanje i priznavanje dokumenata) (FMON, 2009).

Prema Čaklovići (2009), svrha i krajnji rezultat uloženog velikog znanja i truda, koje ova reforma nedvojbeno iziskuje, trebala bi biti izgradnja sistema visokog obrazovanja sposobnog za preuzimanje uloge ključnog inicijatora i nosioca pozitivnih promjena i progressa bosanskohercegovačkog društva. Prihvatanjem temeljnih načela i ciljeva kojima trebaju težiti evropski univerziteti, kao i ključnih pravaca i smjernica za reformu prema Bolonjskom procesu, država BiH je preuzela ambiciozan i složen zadatak transformacije bosanskohercegovačkog sistema visokog obrazovanja i njegovog usklađivanja sa evropskim sistemom visokog obrazovanja. U konkretnom značenju, ovaj zadatak obuhvata širok spektar aktivnosti unutar tri temeljna područja koja reforma prema Bolonjskim principima podrazumijeva:

- reforma u oblasti upravljanja u visokom obrazovanju (demokratizacija upravljanja: decentralizacija odlučivanja, autonomija univerziteta, integracija univerziteta, razvoj interne i eksterne dimenzije sistema osiguranja kvaliteta),
- reforma u oblasti finansiranja visokog obrazovanja (demokratizacija u oblasti finansiranja: više izvora prihoda univerziteta, sloboda univerziteta u planiranju i raspolaganju budžetom u skladu sa principima univerzitetske autonomije; uspostavljanje veze između državne strategije i prioriteta razvoja visokog obrazovanja, sistema osiguranja kvaliteta i finansiranja univerziteta),
- akademska reforma (državni okvir kvalifikacija, reforma nastavnih planova i programa, dvociklični sistem studija, (E)CTS valorizacija opterećenja studenata, podrška jačanju naučnoistraživačkog rada i njegove veze sa obrazovanjem i privrednim razvojem, promocija mobilnosti i međunarodne saradnje u obrazovanju i nauci, internacionalizacija studija, koncept cjeloživotnog učenja itd).

2.2. Reforma visokog obrazovanja na Univerzitetu u Sarajevu

U izvještaju Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke o provedbi Bolonjskog procesa u Federaciji BiH (2009) nalazimo podatak da je Univerzitet u Sarajevu najstariji univerzitet u Bosni i Hercegovini, osnovan 1949. godine. U školskoj 2005/2006. godini, upisana je prva generacija Bolonjskih studenata, a 18.10.2008. godine promovisana je prva grupa od 1225 studenata koji su prvi ciklus studija završili po Bolonjskom procesu. Nadalje nalazimo da su na Univerzitetu pripremljeni i usvojeni novi nastavni planovi i programi fakulteta i akademija, da je objavljen Vodič za uvođenje ECTS-a; da su doneseni Standardi i

normativi za obavljanje djelatnosti visokog obrazovanja na području kantona; da je usvojen Pravilnik o korištenju akademskih titula i stjecanju naučnih i stručnih zvanja na visokoškolskim ustanovama te Pravilnik o sadržaju javnih isprava koje izdaju visokoškolske ustanove u Kantonu Sarajevo (sa svim obrascima: diploma, dodatak diplomi, ugovori o mobilnosti i dr.). U maju 2009. godine su donesena pravila za treći ciklus studija, dok su ranije donesena pravila prvog i drugog ciklusa studiranja. Sve visokoškolske ustanove predložile su trajanje trećeg ciklusa studija od najmanje 3 godine, odnosno 180 ECTS bodova.

U članu 144. u tačkama (1) i (2) Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 33/17) nalazimo podatak da Univerzitet u Sarajevu čine Rektorat Univerziteta unutar kojeg se organizuje rad Univerziteta i organizacione jedinice, te da u svom sastavu Univerzitet u Sarajevu ima 22 fakulteta, tri akademije i pet naučnoistraživačkih instituta.

Smajkić (2007) ističe da je reforma visokog obrazovanja na Univerzitetu u Sarajevu počela polovinom 2005. godine i da se kretala u dva pravca i to u pravcu usklađivanja nastavnih planova i programa na visokoškolskim ustanovama sa zahtjevima Bolonjske deklaracije i u pravcu organiziranja Univerziteta kao akademske zajednice s ciljem stvaranja „integriranog Univerziteta“. U okviru Univerziteta u Sarajevu bilo je pokušaja da se usklade reformski procesi, ali su oni u dobroj mjeri bili parcijalni, povremeni i bez potrebnog kontinuiteta i intenziteta. U nedostatku smislenih rješenja u reformi visokog obrazovanja na različitim nivoima, počevši od državnog, preko entitetskog, do kantonalnog, i zbog nedostatka jasnih i nedvosmislenih usmjerenja s nivoa univerziteta, visokoškolske ustanove su same morale donositi posebne odluke kojima se Bolonjski proces usklađivao s realnim okolnostima kako bi se na osnovu privremenih rješenja barem minimum reformskih zahtjeva mogao provesti u praksi. Zakon o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 33/17) u članu 54. tačka (1) jasno nalaže da se kod utvrđivanja studijskog programa vodi računa da studij bude usklađen sa Strategijom razvoja visokog obrazovanja i potrebama profesionalnog sektora, na nivou najnovijih naučnih spoznaja i na njima temeljenih znanja i vještina, te da bude usporediv s akreditovanim programima visokoškolskih ustanova u regiji i/ili svijetu. Na osnovu gore navedenog možemo zaključiti da implementacija Bolonjskog procesa na Univerzitetu u Sarajevu još uvijek traje.

Reformom visokog obrazovanja uveden je i dvociklični sistem studija, koji je strukturiran trojako:

- ili kao sistem 3+2,
- ili kao 4+1,
- ili, za biomedicinske discipline, kao 5+0 (Dizdar, 2010).

Članom 48. tačka (1) Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 33/17) propisano je da se visoko obrazovanje organizuje kroz:

- prvi ciklus studija koji vodi do zvanja završenog dodiplomskog studija (the degree of Bachelor) ili ekvivalenta, stečenog nakon sticanja svjedočanstva o završenoj srednjoj školi, traje tri odnosno četiri studijske godine, a vrednuje se sa 180 odnosno 240 ECTS bodova,
- drugi ciklus studija koji vodi do stručnog zvanja magistra ili ekvivalenta, stečenog nakon završenog dodiplomskog studija, traje jednu ili dvije studijske godine, a vrednuje se sa 60 odnosno 120 ECTS bodova, i to tako da u zbiru s prvim ciklusom studija nosi 300 ECTS bodova,
- integrisani studij koji vodi do stručnog zvanja magistra ili ekvivalenta odnosno stručnog zvanja doktora ili ekvivalenta, traje pet ili šest godina studija, a vrednuje se sa 300 odnosno 360 ECTS bodova,
- treći ciklus studija koji vodi do naučnog zvanja doktora ili ekvivalenta, traje tri studijske godine, a vrednuje se sa 180 ECTS bodova.

Reforma na Univerzitetu u Sarajevu je donijela mnoge promjene, a jedna od najvažnijih promjena kojom ćemo se baviti u ovom radu je mobilnost studenata. Mobilnost studenata omogućava studentima da studiraju u inostranstvu između tri i 12 mjeseci i tako steknu iskustvo više u odnosu na studente koji ne učestvuju u nekom od programa razmjene.

U skladu sa temom ovog rada posebna pažnja je posvećena programu razmjene Erasmus+ i mogućnostima koje taj program nudi studentima. Iz tog razloga u nastavku rada ćemo pisati o mobilnosti studenata i programu razmjene Erasmus+.

3. MOBILNOST STUDENATA I PROGRAM MOBILNOSTI ERASMUS+

Bolonjski proces je pojam koji označava obrazovno-političku namjeru stvaranja evropskog visokoškolskog područja stvaranjem akademskih titula s ciljem povećanja mobilnosti nastavnika i studenata, brisanja granica na tržištu rada, povećanja kvaliteta obrazovanja i podsticanja cjeloživotnog učenja. Najvažniji elementi Bolonjskog procesa su (Kostić, 2011):

- mobilnost studenata i nastavnika i
- cjeloživotno učenje.

Avdispahić (2016) ističe da mobilnost treba biti kompatibilna sa studentovim potrebama za učenjem i vlastitim razvojem. Period koji provode u inostranstvu treba biti harmoniziran sa nastavnim programom koji student prati na matičnom univerzitetu tokom prvog ciklusa (bachelor), drugog ciklusa (master) i trećeg ciklusa (doktorat). Period mobilnosti prema programu Erasmus+ iznosi pet do šest mjeseci za sva tri ciklusa (jasno definisano u međuinstitucijskom ugovoru). Dalje navodi da studenti mogu učestvovati u mobilnosti u maksimalnom trajanju od 12 mjeseci po studijskom ciklusu. Prijašnje učešće u programima koji su finansirani od Evropske komisije (kao što je Erasmus Mundus) se uzima u obzir kada se računa maksimalni dozvoljeni period mobilnosti, te se toj aplikaciji daje manji prioritet u odnosu na „prve“ aplikacije, tj. studente koji se prvi put prijavljuju za međunarodnu razmjenu.

Đonlagić (2010) navodi da je jedan od osnovnih principa Bolonjskog procesa mogućnost dijela studiranja na drugim fakultetima u BiH ili inostranstvu i to da jedan semestar uvijek vrijedi 30 kredita. Slatina (2009) također navodi da je jedan od osnovnih „bolonjskih“ ciljeva upravo mobilnost studenata, nastavnika, istraživača i drugih važnih učesnika obrazovanja.

Škrijelj (2016) ističe da je segment mobilnosti studenata, nastavnika i saradnika od iznimne važnosti iz više razloga: jača kvalitet programa i izvrsnost istraživanja, jača akademsku i kulturnu internacionalizaciju evropskog visokog obrazovanja, saradnju i natjecanje među visokoobrazovnim institucijama. Istovremeno, prema njegovim riječima, mobilnost je postala simbol evropskog prostora visokog obrazovanja koji je iniciran da omogući lakšu prepoznatljivost i pokretljivost unutar Evrope, kao i s ciljem jačanja saradnje evropskih zemalja sa izvanevropskim zemljama.

Ružička i Vizek-Vidović (2005) navode da se program Erasmus odnosi na visoko obrazovanje, te da on omogućuje mobilnost studenata i profesora. Studentima omogućuje da provedu od tri do 12 mjeseci na univerzitetu ili drugoj visokoškolskoj ustanovi u drugoj zemlji koja sudjeluje u programu. Vrijeme provedeno na drugom univerzitetu matični univerzitet u načelu priznaje, a glavni instrument koji to omogućuje je ECTS, odnosno Evropski sistem prenosa i akumulacije bodova, a na osnovu prethodnog ugovora potpisanog između dva univerziteta prije negoli student otputuje. To je tzv. Ugovor o učenju (engl. Learning Agreement). Potpora Evropske komisije sastoji se u pokrivanju troškova putovanja i dijela troškova života. Pretpostavlja se da studenti koriste i uobičajenu potporu koju dobivaju od države, grada ili nekog drugog (roditelja, ustanove, firme). Komisija također može dijelom pokriti troškove učenja stranog jezika, prije odlaska u drugu zemlju. Proceduru provode uredi za međunarodnu saradnju univerziteta.

Priznavanje i prenos ECTS bodova sa drugog univerziteta na matični univerzitet je i zakonom propisano, pa se tako u članu 54. tačka (5) Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 33/17) navodi da su ciklusi studija i programi koji vode do akademske titule, stručnog i naučnog zvanja koje nudi visokoškolska ustanova fleksibilni, tako da omogućuju mobilnost studenata u odgovarajućim fazama, sa dodjelom ECTS bodova i/ili kvalifikacija, zavisno od rezultata rada koje je student ostvario. Također, članom 88. tačka (3) su jasno propisana prava i obaveze studenata, među ostalim i pravo na priznavanje i prenos bodova između visokoškolskih ustanova s ciljem osiguranja mobilnosti.

Prema Avdispahić (2016) Erasmus+ je novi obrazovni „kišobran“ program Evropske unije, zato što se sastoji od programa za obrazovanje, trening, mlade i sport koji su prije organizovani odvojeno, a sada su integrirani i globalni (jer prelaze granice zemalja Evropske unije). Erasmus+ nudi širok spektar prilika za studente, akademsko i administrativno osoblje da studiraju ili rade praksu u inostranstvu, kao i izgradnju kapaciteta i stvaranje mreža saradnje između visokoobrazovnih institucija zemalja članica Evropske unije i ostalih zemalja svijeta. Dalje navodi da je kreditna mobilnost jedna od ključnih aktivnosti Erasmus+ programa. Kreditna mobilnost podrazumijeva određeni period studiranja ili treninga u inostranstvu (u skladu sa tekućim studijskim programom na domaćem univerzitetu), a s ciljem stjecanja potrebnih kredita (ECTS). Nakon završetka mobilnosti studenti se vraćaju na svoj matični univerzitet te nastavljaju svoje studije. Također navodi da je skoro 30 godina Evropska unija finansirala program Erasmus, koji je podrazumijevao razmjenu studenata samo između zemalja članica Evropske unije. Posebnim „kanalom“ Erasmusa – Erasmus Mundus – ta razmjena je proširena na ostale zemlje, izvan Evropske unije, dok je novi program Erasmus+ proširio te

moгуćnosti dozvoljavajući razmjenu studenata, akademskog i administrativnog osoblja između programskih i partnerskih zemalja. Škrijelj (2017) dodaje da je Erasmus+ program Evropske unije za obrazovanje, osposobljavanje, mlade i sport za period 2014–2020. godine i da su ciljevi programa Erasmus+ poboljšanje vještina i zapošljivosti, modernizacija obrazovanja te osposobljavanje i zapošljavanje mladih.

3.1. Bosna i Hercegovina i Univerzitet u Sarajevu u programu Erasmus+

Nakon što je zvanično iskazan interes za djelimično učešće u programu, Bosna i Hercegovina kao zemlja partner je dobila mogućnost da učestvuje u određenim aktivnostima programa kojima se upravlja na centralizovan način od Izvršne agencije za obrazovanje, audiovizuelne djelatnosti i kulturu (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency – EACEA). Djelimično učešće službeno je potvrđeno u junu 2014. godine kada je potpisan Sporazum o učešću i plaćanju ulazne karte između Bosne i Hercegovine i Evropske unije. Nadalje, tadašnji rektor Univerziteta u Sarajevu Muharem Avdispahić (2016) navodi da se Univerzitet u Sarajevu nalazi u skupini visokoobrazovnih institucija u zemljama obilježenim kao partnerske zemlje koje su u procesu približavanja Evropskoj uniji. Također navodi da služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu kontinuirano komunicira u svrhu pronalaska odgovarajućih partnera kako bi nastavila akademsku mobilnost studenata, nastavnika i saradnika kroz nove mogućnosti i kategorije koje ovaj program nudi. Na ovaj način se stvara infrastruktura svim članicama Univerziteta u Sarajevu za kontinuiranu saradnju i nastavak akademske razmjene. Ističe da je Univerzitet u Sarajevu u toku 2014. i 2015. godine s ciljem promocije programa Erasmus+, organizovao seriju informativnih sastanaka kao mjeru podrške nastavnicima i saradnicima za pisanje projektnih prijava u okviru programa Erasmus+ na kojim su predstavljene informacije o akcijama dostupnim BiH u programu Erasmus+ kao i detaljne informacije u vezi sa tekućim konkursima te mogućnostima u oblasti visokog obrazovanja.

Razvoj međunarodne saradnje je primarni zadatak razvojne politike na Univerzitetu u Sarajevu, ističu Bošnjović i Rahimić (2018). Dalje navode da mobilnost studenata, nastavnika i saradnika jača kvalitet programa i izvrsnost istraživanja, jača akademsku i kulturnu internacionalizaciju evropskog visokog obrazovanja, saradnju i takmičarski duh među visokoškolskim institucijama. Ističu da je Služba za međunarodnu saradnju Univerziteta u Sarajevu osnovana s ciljem koordinacije aktivnosti i razvoja međunarodnih odnosa s partnerskim univerzitetima i

ostalim nastavnim, istraživačkim i drugim partnerskim institucijama i mrežama saradnje iz Evrope i svijeta.

Važno je napomenuti da saradnja u obrazovanju jača društvene odnose, doprinosi jačanju veza između zemalja, doprinosi razvoju ličnosti studenata koji odlaze na razmjenu u inostranstvo i tako grade svoje samopouzdanje, svoj karakter i unapređuju svoje znanje i vještine.

Gore navedeno potvrđuju iskustva studenata objavljena u vodiču *Iskustva stipendista sa Univerziteta u Sarajevu na univerzitetima u Evropskoj Uniji* (Čaklovića, 2012). Jedan od studenata je rekao da mu se život sa drugim studentima nametnuo kao neophodan što je obogaćivalo njegov socijalni i akademski život. Drugi student je kazao da je stipendija razvila njegovu samostalnost i neovisnost. Dok je jedna studentica kazala kako je na razmjeni stekla prijatelje za cijeli život.

U *Zbirci uputa za mobilnost* Bošnjović i Rahimić (2018) iznose iskustva studenata koji su učestvovali u programu razmjene i ispričali svoju priču o studiranju i boravku u inostranstvu. U toj Zbirci jedan od studenata navodi da nikada nije zamišljao koliko će studiranje vani da ga promijeni, poboljša i osamostali kao osobu.

Škrijelj (2017) ističe da je u toku 2017. godine 513 studenata, nastavnika i saradnika Univerziteta u Sarajevu kroz razne programe mobilnosti učestvovalo u posjetama partnerskim visokoobrazovnim institucijama izvan granica Bosne i Hercegovine. Kada je riječ o grupacijama nauka, studenti i akademsko osoblje grupacije prirodnih, humanističkih i društvenih nauka čine najveći udio u ukupnom broju, dok je najmanje mobilnosti realizirano u grupaciji umjetnosti, medicinskih i tehničkih nauka. Autor također navodi da je tokom 2017. godine Univerzitet u Sarajevu učestvovao u brojnim programima mobilnosti, a najveći broj mobilnosti realizirao se upravo kroz program Erasmus+. Ističe podatak da je za razliku od 2016. godine, kada je za odlazne studente i osoblje 38% mobilnosti bilo ostvareno putem Erasmus+ programa, u 2017. godini je ovaj procent povećan na 56%.

Postoji mnogo razloga koji utječu na interesovanje studenata da se uključe u program razmjene, navodimo neke od njih:

- mogućnost boravka u drugom gradu/državi,
- učenje stranog jezika,
- upoznavanje kulture drugog naroda,
- mogućnost zarade novca,

- stjecanje novog znanja, iskustva i vještina,
- mogućnost za kvalitetnije formalno i neformalno obrazovanje i učenje,
- pozitivno iskustvo drugih studenata koji su već bili na razmjeni.

Pored ovih razloga, postoje i razlozi zbog kojih se studenti ne uključuju u program razmjene, a oni mogu biti:

- loša finansijska situacija,
- nepoznavanja stranog jezika,
- problem priznavanja ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta,
- studenti nisu pronašli odgovarajući studij u inostranstvu za područje koje studiraju,
- nedovoljna informisanost o programima razmjene koje nudi Erasmus+,
- obimnost dokumentacije koju treba ispuniti i predati za prijavu na konkurs itd.

Istraživanje koje je sprovedeno na skupini studenata drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu s ciljem ispitivanja i utvrđivanja interesovanja studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+ pokazat će konkretne podatke o razlozima koji su utjecali na njih da učestvuju ili ne učestvuju u programu razmjene Erasmus+.

4. METODOLOŠKI DIO RADA

Predmet istraživanja

Bosna i Hercegovina je 2003. godine potpisala Bolonjsku deklaraciju, a od 2005. godine počela je njena postepena implementacija na Univerzitetima u BiH. Nakon usvajanja Okvirnog zakona o visokom obrazovanju 2007. godine na Univerzitetu u Sarajevu se primjenjuje Bolonjski studij.

Prema Liessmann (2008) prelazak postsekundarnog obrazovnog sektora na trodjelni sistem, kojeg su ministri prosvjete 1999. godine dogovorili u Bologni, potekao je od zamisli o stvaranju jedinstvenog evropskog visokoškolskog prostora kako bi se povećala usporedivost, a time i mobilnost znanstvenika i studenata.

Prihvatanjem i primjenom zahtjeva Bolonjske deklaracije uvedene su mnoge promjene u visokoškolskom obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini. Jedna od promjena je i mobilnost studenata. Mobilnost je kamen temeljac Bolonje i kao takav bi trebao biti više zastupljen na Univerzitetu u Sarajevu.

Jedan od programa razmjene koji je dosadašnjim uspjehom postao vodeći program za evropsku mobilnost, jeste Erasmus program. Ovaj program omogućava studentima da studiraju u inostranstvu između tri i 12 mjeseci. Njegovo osnovno načelo je da matična ustanova treba u potpunosti da prizna studijsko iskustvo stečeno u inostranstvu (Dizdar, 2005).

Program mobilnosti za studente unutar Evropske unije koristi samo 10% polaznika jednog studijskog godišta (Liessmann, 2008). Na okruglom stolu, o stanju i perspektivama Bolonjskog procesa u Federaciji BiH (2010) rečeno je da se cilj od 20% mobilnosti do 2020. godine čini vrlo ambiciozan za većinu zemalja učesnica.

U ovom radu smo istražili šta studente drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu privlači za učešće u programu razmjene Erasmus+, odnosno koji su njihovi razlozi zbog kojih su se odlučili prijaviti na studij u inostranstvu. Također, saznali smo razloge zbog kojih pojedini studenti nisu željeli učestvovati u programu razmjene.

Istraživanje smo vršili na Univerzitetu u Sarajevu, koji broji 26 članica. Intervjuiranje i anketiranje sproveli smo sa studentima drugog ciklusa studija.

Značaj istraživanja

Društveni značaj istraživanja ogleda se u razumijevanju važnosti učešća studenata u programu razmjene Erasmus+. Boravak studenata izvan matičnog fakulteta u drugoj sredini, daleko od porodice i doma doprinosi izgradnji studenata u zrele, samostalne i samoaktualizirane ličnosti. Uočavanje faktora koji utječu na studente i njihova interesovanja da učestvuju ili ne učestvuju u programu razmjene Erasmus+ omogućit će budućim studentima Univerziteta u Sarajevu da na mobilnost studenata gledaju kao na mogućnost stjecanja novog iskustva i znanja sa ciljem njihovog ličnog i profesionalnog razvoja. Također, ovo istraživanje će ukazati na prepreke sa kojima se studenti susreću prilikom prijavljivanja na određeni program razmjene, ali i prepreke sa kojima se susreću nakon povratka na matični fakultet i ponuditi smjernice za uklanjanje tih prepreka. Praktični značaj istraživanja se ogleda u mogućnostima primjene rezultata istraživanja u poboljšanju kvalitete programa razmjene Erasmus+ na Univerzitetu u Sarajevu. Rezultati istraživanja će omogućiti uvid u faktore koji utječu na interesovanje studenata za učešće u programu razmjene te će se na temelju rezultata moći efikasnije djelovati na povećanje mobilnosti studenata.

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja jeste ispitati i utvrditi interesovanje studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+. U ovom istraživanju utvrdit ćemo razloge zbog kojih studenti učestvuju i ne učestvuju u programu razmjene.

Zadaci istraživanja

1. Analizom dokumenata upoznati se sa Bolonjskim procesom i njegovom primjenom na Univerzitetu u Sarajevu.
2. Odrediti načine privlačenja i faktore koji su presudni za interesovanje studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+ (na primjer: debate, javni pozivi, iskustvo drugih studenata, internet stranica o programu razmjene Erasmus+ itd).
3. Ispitati studente o načinima privlačenja i njihovom interesovanju za učešće u programu razmjene Erasmus+.

4. Ispitati studente o razlozima zbog kojih ne žele učestvovati u programu razmjene Erasmus+.

Glavna hipoteza

Studente drugog ciklusa Univerziteta u Sarajevu za učešće u programu razmjene Erasmus+ privlači mogućnost učenja stranog jezika, mogućnost zarade novca i stjecanje novog iskustva.

Podhipoteze

1. Bolonjski proces se počeo primjenjivati neravnomjerno na Univerzitetu u Sarajevu i proces implementacije još uvijek traje.
2. Debate, javni pozivi, pozitivno iskustvo drugih studenata, web stranica o programu razmjene Erasmus+ te prijedlozi profesora utječu na interesovanje studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+.
3. Za učešće u programu razmjene Erasmus+ studente privlači mogućnost boravka u drugom gradu, učenje stranog jezika i upoznavanje kulture drugog naroda.
4. Nepriznavanje ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta je jedan od razloga zbog kojih studenti ne žele učestvovati u programu razmjene Erasmus+.

Metode istraživanja

U radu smo koristili sljedeće metode istraživanja: metodu analize sadržaja, deskriptivnu metodu, komparativnu metodu i survey metodu.

Analiza sadržaja – Prema Fajgelj (2007) analiza sadržaja, kao naučna metoda prikupljanja i analize podataka se zasniva na kodiranju teksta, odnosno poruka. Ovu metodu smo koristili prilikom skupljanja i analize podataka iz knjiga, časopisa i drugih dostupnih izvora o Bolonjskom procesu i programu razmjene Erasmus+.

Deskriptivna metoda – Mužić (1999) navodi da deskriptivna metoda u istraživanju predstavlja skup znanstveno-istraživačkih postupaka s kojima se opisuju pojave, tj. ispituje se stanje, a time i njihove osobine, a bez obzira na njihove uzroke. Deskriptivnu metodu smo u istraživanju koristili da bismo opisali uzroke koji privlače, odnosno odbijaju studente da se prijave za učešće u programu razmjene Erasmus+. Također, ovu metodu smo koristili da bismo predstavili trenutno stanje u vezi mobilnosti studenata na Univerzitetu u Sarajevu.

Komparativna metoda – Fiamengo (1989) navodi da komparativne metode služe sređivanju, uspoređivanju i uopćavanju sakupljenog činjeničkog materijala. Za potrebe ovog rada, komparativnu metodu smo koristili prilikom poređenja podataka o broju studenata koji su bili na razmjeni i onih koji nisu.

Survey metoda – Prema Hadžić-Suljkić (2013) survey metoda omogućava prikupljanje šireg spektra informacija npr. o socio-ekonomskim karakteristikama, stavovima, mišljenjima, motivima, odnosno koristi se za opisivanje mišljenja, stavova, osjećanja, osobina, sklonosti. Survey metodu smo koristili kako bismo došli do podataka o stavovima i mišljenjima studenata o razlozima njihovog učešća, odnosno ne učešća u programu razmjene Erasmus+.

Tehnike istraživanja

U radu smo koristili sljedeće tehnike istraživanja: rad na dokumentaciji, intervju i anketu.

Rad na dokumentaciji – je neempirijski postupak istraživanja (Mužić, 1999). Za potrebe ovog istraživanja, rad na dokumentaciji smo koristili prilikom analize pisanih dokumenata, knjiga i časopisa o Bolonjskom procesu, Zakona o visokoškolskom obrazovanju i izvora pomoću kojih smo dobili podatke o broju studenata koji su koristili program razmjene.

Intervju – koristili smo prilikom usmenog ispitivanja pojedinih studenata o njihovom iskustvu tokom boravka na drugom Univerzitetu. Prilikom ispitivanja smo koristili polustrukturisani intervju koji omogućuje svakom ispitaniku da se usredsredi na pitanja koja su njemu važna i strukturisani intervju koji se vodi na osnovu pripremljenog upitnika (Fajgelj, 2007).

Anketa – U širem smislu, anketa je svako prikupljanje podataka uz pomoć postavljanja pitanja. U užem smislu anketa je pismeno prikupljanje podataka o stavovima i mišljenjima na reprezentativnom uzorku ispitanika uz pomoć upitnika (Vujević, 2002). Ovu metodu smo

koristili prilikom anketiranja studenata Univerziteta u Sarajevu kako bismo dobili podatke o njihovom interesovanju za učešće u programu razmjene Erasmus+.

Instrumenti istraživanja

U radu smo koristili sljedeće instrumente istraživanja: protokol za analizu sadržaja, protokol intervjua i anketni upitnik.

Protokol za analizu sadržaja – Prema Fočo (2011) ovaj instrument je nastao iz praktičnih potreba kako bi se na empirijski način opravdala teorijska potreba, odnosno pretpostavka empirijskim pokazateljima utvrđena i određena pojava i procesi analizirali što objektivnije i potpunije. Za potrebe ovog istraživanja ovaj instrument smo koristili kako bismo što sistematičnije i preciznije analizirali sadržaj pisanih dokumenata i drugih izvora o Bolonjskom procesu i programu razmjene Erasmus+.

Protokol intervjua – Pehar (2003) navodi da upitnik za intervju može biti otvorenog (sa nepripremljenim pitanjima) i zatvorenog tipa (sa unaprijed pripremljenim pitanjima). Pitanja smo postavili prema definisanom predmetu istraživanja. Pomoću pitanja otvorenog i zatvorenog tipa dobili smo podatke o faktorima koji utječu na mobilnost studenata i o njihovom iskustvu tokom razmjene.

Za istraživanje smo koristili protokol intervjua (Prilog br.3), koji je urađen nakon što su studenti dozvolili da razgovor bude snimljen. Odgovore dobijene putem intervjua smo preslušali i zapisali. Putem intervjua smo dobili podatke o ličnom interesovanju studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+, o njihovom iskustvu tokom razmjene, te savjetima za studente koji žele ići na razmjenu.

Anketni upitnik – Prema Cohen, Manion i Morrison (2007) upitnik je koristan instrument za prikupljanje podataka u anketnim istraživanjima zato što osigurava strukturirane i često numeričke podatke. Za potrebe ovog istraživanja postavili smo pitanja zatvorenog i otvorenog tipa koja su odštampana na papiru. Upitnikom smo dobili podatke o informisanosti studenata o programu razmjene Erasmus+ i njihovom interesovanju za učešće u programu razmjene.

Za potrebe istraživanja koristili smo dva anketna upitnika, koji su digitalnim putem prosljeđeni studentima, jedan je bio namijenjen studentima koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+ (Prilog br.1), a drugi je bio namijenjen studentima koji nisu učestvovali u programu

razmjene Erasmus+ (Prilog br.2). Prvi dio anketnih upitnika se odnosi na pitanja putem kojih smo dobili informacije o spolu i dobi studenata, fakultetu koji studiraju, te informisanosti studenata o organizovanju info-sesija o programu Erasmus+. Drugi dio anketnih upitnika se sastoji od pitanja koja se odnose na lično interesovanje studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+. Putem anketnih upitnika smo dobili podatke o razlozima zbog kojih su studenti Univerziteta u Sarajevu učestvovali u programu razmjene Erasmus+, ali i podatke o razlozima zbog kojih nisu učestvovali u programu razmjene.

Uzorak istraživanja

U skladu sa predmetom istraživanja uzorak čine studenti završne godine drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu, i to:

- studenti koji su u toku studija barem jedan semestar boravili na studiju u inostranstvu putem programa mobilnosti Erasmus+ i
- studenti koji u toku studija nisu bili uključeni u program mobilnosti Erasmus+.

Intervjuirali smo deset studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+, kako bismo predstavili njihovo iskustvo tokom boravka na drugom Univerzitetu. Tih nekoliko studenata, koji su nasumično odabrani su i anketirani kao i ostali studenti koji su učestvovali i oni koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+.

Za ovo istraživanje smo anketirali 25% od ukupnog broja studenata (prema Cohen, 2007), koji su upisani u studijskoj 2017/18. godini u prvu godinu drugog ciklusa studija, odnosno približno 300 studenata, koji studiraju na Univerzitetu u Sarajevu.

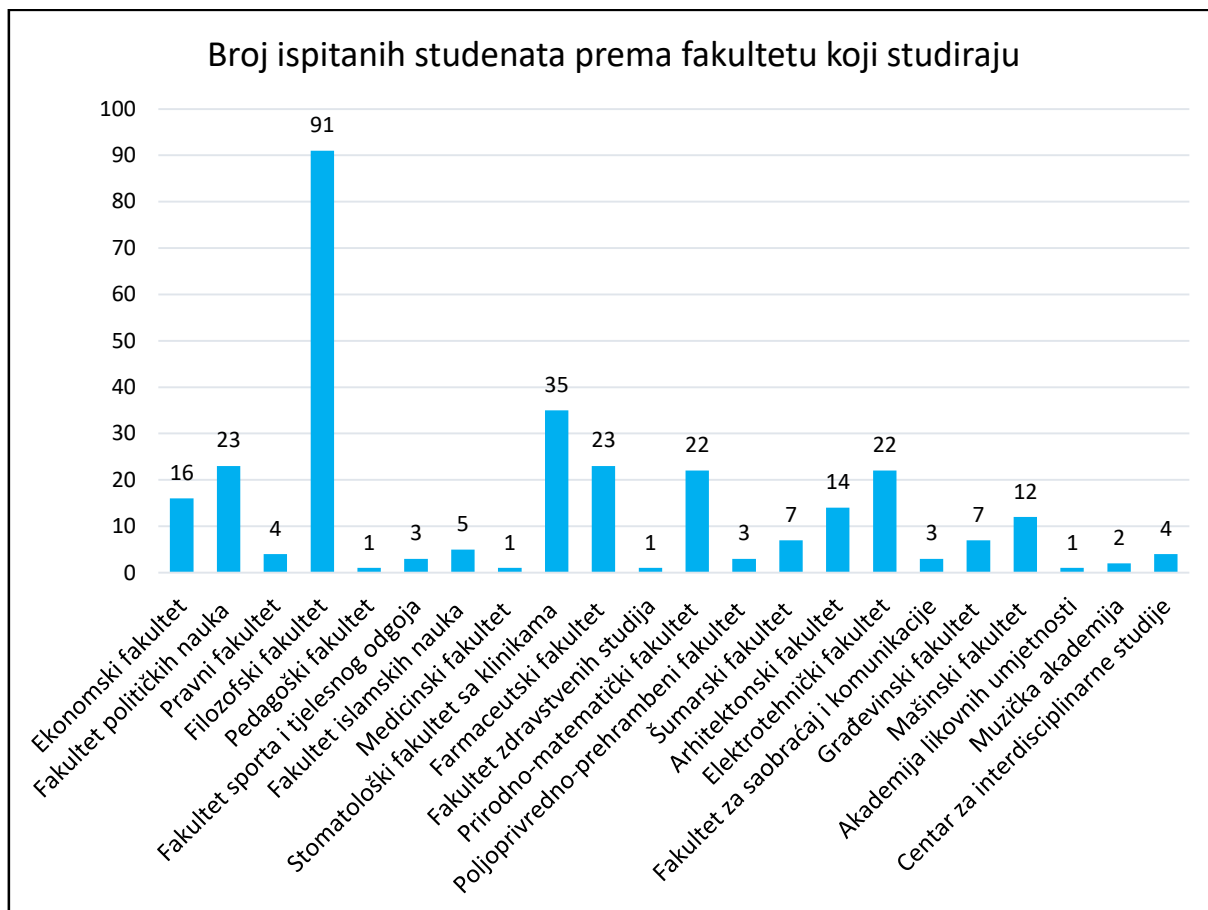
U članu 144. u tačkama (1) i (2) Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 33/17) nalazimo podatak da Univerzitet u Sarajevu u svom sastavu ima 22 fakulteta i tri akademije, ovome dodajemo i pridruženu članicu Fakultet za upravu što dovodi do zaključka da Univerzitet u Sarajevu sačinjava ukupno 26 visokoškolskih ustanova.

Istraživanje je vršeno na 21 visokoškolskoj ustanovi i u Centru za interdisciplinarne studije kao podorganizacionoj jedinici Univerziteta u Sarajevu. Nismo imali priliku da propitujemo studente Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije; Katoličkog

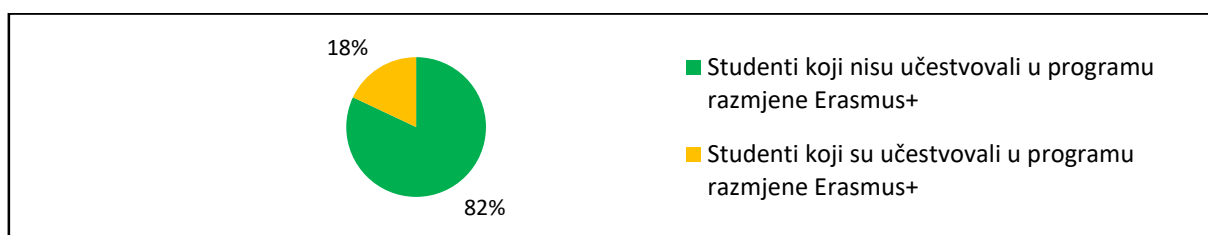
bogoslovnog fakulteta; Veterinarskog fakulteta, Akademije scenskih umjetnosti i Fakulteta za upravu.

U istraživanju je sudjelovalo 300 studenata drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu i to studenti sa 21 visokoškolske ustanove i Centra za interdisciplinarne studije kao podorganizacione jedinice Univerziteta u Sarajevu. Broj ispitanih studenata prema fakultetu koji studiraju je sljedeći: Ekonomski fakultet 16 studenata, Fakultet političkih nauka 23 studenata, Pravni fakultet četvero studenata, Filozofski fakultet 91 student, Pedagoški fakultet jedan student, Fakultet sporta i tjelesnog odgoja troje studenata, Fakultet islamskih nauka petero studenata, Medicinski fakultet jedan student, Stomatološki fakultet sa klinikama 35 studenata, Farmaceutski fakultet 23 studenata, Fakultet zdravstvenih studija jedan student, Prirodno-matematički fakultet 22 studenata, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet troje studenata, Šumarski fakultet troje studenata, Arhitektonski fakultet 14 studenata, Elektrotehnički fakultet 22 studenata, Fakultet za sobračaj i komunikacije troje studenata, Građevinski fakultet sedmero studenata, Mašinski fakultet 12 studenata, Akademija likovnih umjetnosti jedan student, Muzička akademija dvoje studenata, Centar za interdisciplinarne studije četvero studenata. Studenti Filozofskog fakulteta čine najveći broj ispitanika koji su odgovorili na anketne upitnike. Podaci o ukupnom broju ispitanih studenata prema fakultetu koji studiraju su grafički prikazani u grafikonu br.1.

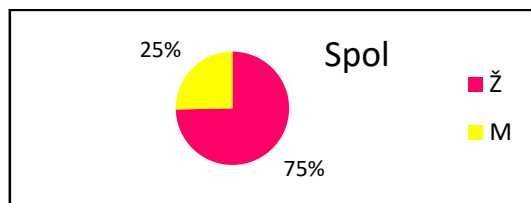
Grafikon br.1. Podaci o broju ispitanih studenata prema fakultetu koji studiraju

Od ukupno 300 ispitanih studenata putem anketnih upitnika, njih 246 (82%) nije učestvovalo u programu razmjene Erasmus+, dok je svega 54 (18%) studenata učestvovalo u tom programu razmjene. Podaci su grafički prikazani u grafikonu br.2.

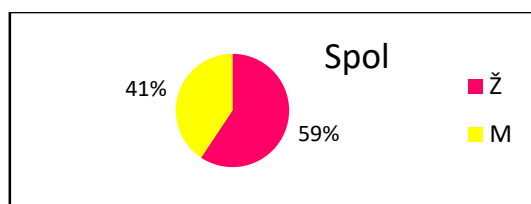
Grafikon br.2. Uzorak studenata koji su učestvovali i oni koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+

Od ukupnog broja ispitanih studenata, njih 224 (75%) je ženskog spola, a njih 76 (25%) je muškog spola. Ukupan broj ispitanih studenata ženskog i muškog spola je grafički prikazan u grafikonu br.3.

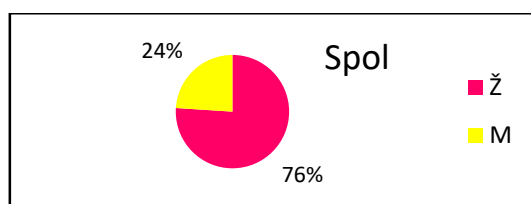
Grafikon br.3. Spol studenata

Od ukupno 54 studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+, njih 37 (59%) je ženskog spola, a njih 17 (41%) je muškog spola. Podaci su predstavljeni u grafikonu br.4.

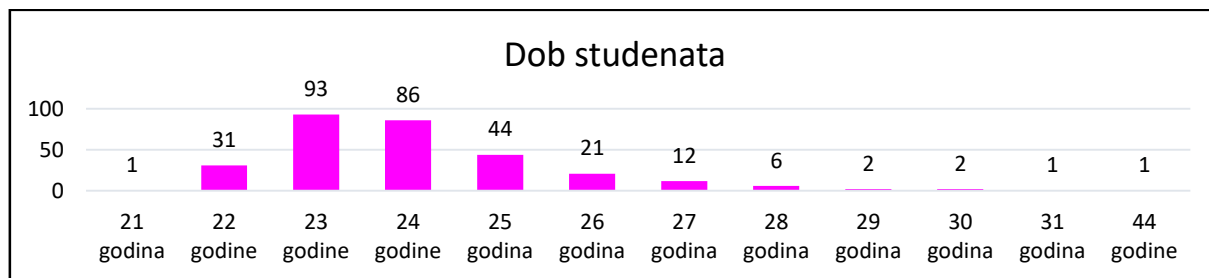
Grafikon br.4. Spol studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+

Od ukupno 246 studenata koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+, njih 187 (76%) je ženskog spola, a njih 59 (24%) je muškog spola. Podaci su predstavljeni u grafikonu br.5.

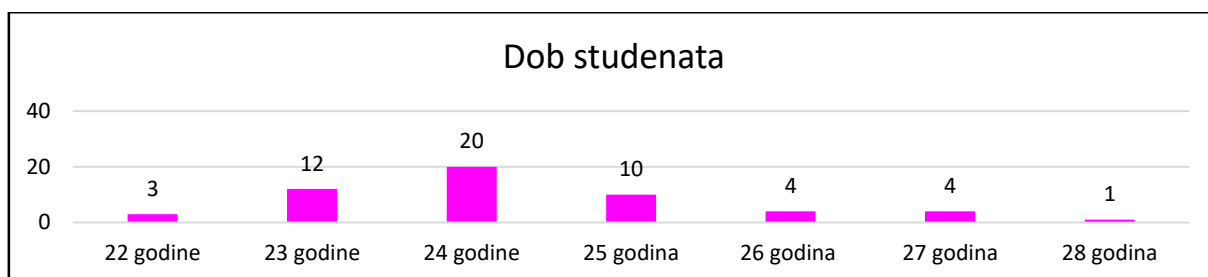
Grafikon br.5. Spol studenata koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+

Starosna dob ukupnog broja ispitanih studenata putem anketnih upitnika koji studiraju na drugom ciklusu studija Univerziteta u Sarajevu se kreće od 21 godine do 44 godine. Najveći broj ispitanih studenata ima 23 godine, zatim 24, te 25 godina. Detaljniji podaci o dobi sudenata su prikazani u grafikonu br.6.

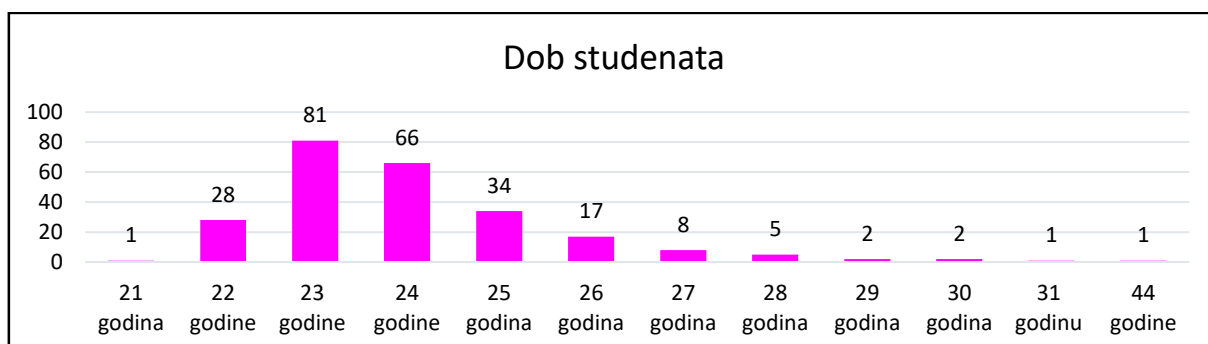
Grafikon br.6. Dob studenata

Od ukupno 54 studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+, 22 godine ima troje studenata, 23 godine ima 12 studenata, 24 godine ima 20 studenata, 25 godina ima desetero studenata, 26 godina ima četvero studenata, 27 godina ima četvero studenata i 28 godina ima jedan student (grafikon br.7).

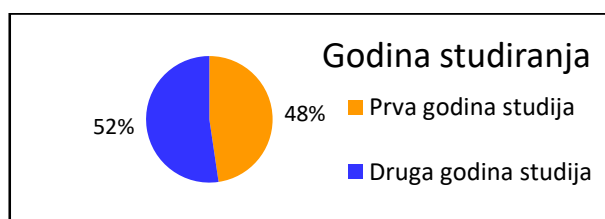
Grafikon br.7. Podaci o dobi studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+

Od ukupno 246 studenata koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+, 21 godinu ima jedan student, 22 godine ima 28 studenata, 23 godine ima 81 student, 24 godine ima 66 studenata, 25 godina ima 34 studenata, 26 godina ima 17 studenata, 27 godina ima osmero studenata, 28 godina ima petero studenata, 29 godina ima dvoje studenata, 30 godina ima dvoje studenata, 31 godinu ima jedan student i 44 godine ima jedan student (grafikon br.8).

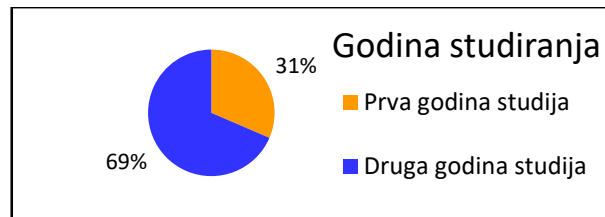
Grafikon br.8. Podaci o dobi studenata koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+

U istraživanju je sudjelovalo 143 (48%) studenata koji studiraju na prvoj godini drugog ciklusa studija i 157 (52%) studenata koji studiraju na drugoj godini drugog ciklusa studija. Podaci o godini studiranja su grafički predstavljeni u grafikonu br.9.

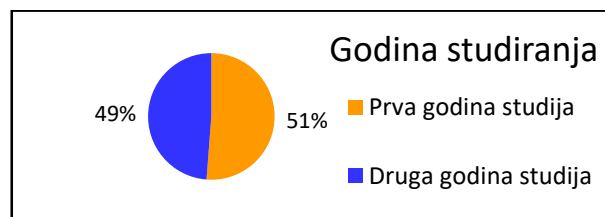
Grafikon br.9. Uzorak studenata koji studiraju na prvoj i drugoj godini drugog ciklusa studija

Od ukupno 54 studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+, njih 17 (31%) studira na prvoj godini drugog ciklusa studija, a njih 37 (69%) studira na drugoj godini drugog ciklusa studija (grafikon br.10).

Grafikon br.10. Uzorak studenata prve i druge godine drugog ciklusa studija koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+

Od ukupno 246 studenata koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+, njih 126 (51%) studira na prvoj godini drugog ciklusa studija, a njih 120 (49%) studira na drugoj godini drugog ciklusa studija (grafikon br.11).

Grafikon br.11. Uzorak studenata prve i druge godine drugog ciklusa studija koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+

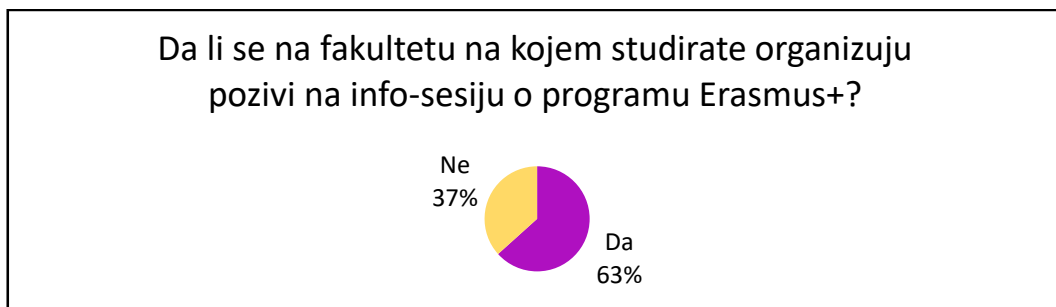
5. ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

5.1. Analiza i interpretacija odgovora iz anketnih upitnika

Za potrebe istraživanja koristili smo dva anketna upitnika, jedan je bio namijenjen studentima koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+ (Prilog br.1), a drugi je bio namijenjen studentima koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+ (Prilog br.2). Dobijene podatke navodimo u nastavku.

5.2. Informisanost studenata o organizovanju info-sesija o programu razmjene Erasmus+

Putem odgovora na pitanje „Da li se na fakultetu na kojem studirate organizuju pozivi na info-sesiju o programu Erasmus+“ željeli smo dobiti podatke o informisanosti studenata o organizovanju info-sesija o programu Erasmus+ na njihovom matičnom fakultetu. Od 300 ispitanih studenata njih 190 (63%) je odgovorilo da se info-sesije o programu Erasmus+ organizuju na fakultetu na kojem studiraju, dok je 110 (37%) studenata odgovorilo da se pozivi na info-sesiju o programu Erasmus+ ne organizuju. Podaci su grafički prikazani u grafikonu br.12.

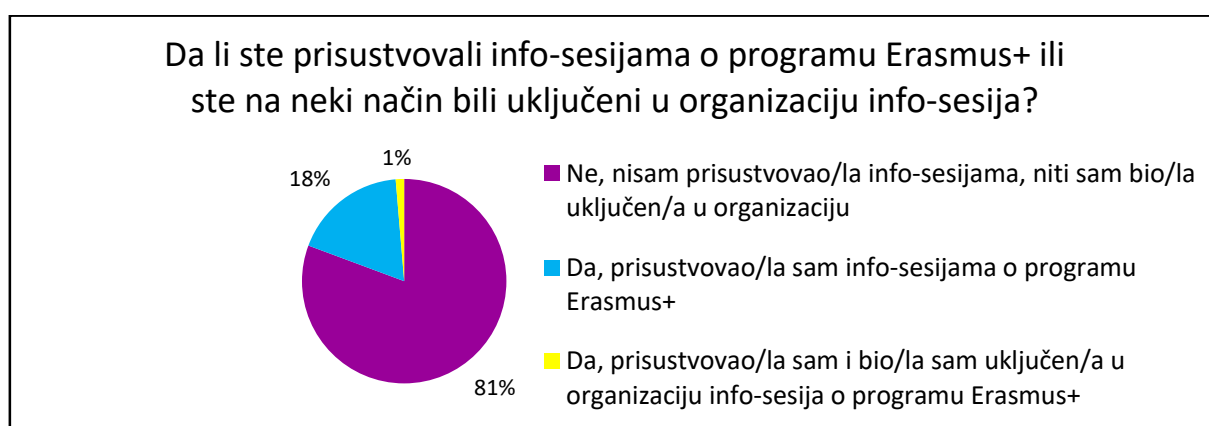

Grafikon br.12. Odgovori studenata na pitanje o organizovanju poziva na info-sesije o programu Erasmus+ na fakultetu na kojem studiraju

U Izvještaju o radu u oblasti međunarodne saradnje Univerziteta u Sarajevu za 2017. godinu (2018) nalazimo podatak da je Služba za međunarodnu saradnju početkom akademske 2017/2018. godine pripremila informaciju o dostupnim akcijama Erasmus+ programa za otvoreni konkurs za 2018. godinu, namijenjenu za organizacione jedinice Univerziteta u Sarajevu. S ciljem daljnje promocije programa Erasmus+ i pripadajućih ključnih aktivnosti, Univerzitet u Sarajevu je u toku 2017. godine organizirao seriju informativnih sastanaka kao mjeru podrške mobilnosti studenata, nastavnika i saradnika, kao i podrške nastavnicima i

saradnicima za pisanje projektnih prijava u okviru Erasmus+ programa. Na osnovu prikazanih podataka možemo zaključiti da su studenti, ispitani putem anketnih upitnika, i pored dostupnih informacija o informativnim sastancima o programu Erasmus+ nedovoljno informisani bilo zbog lične nezainteresiranosti ili nečeg drugog.

Na pitanje: „Da li ste prisustvovali info sesijama o programu Erasmus+ ili ste na neki način bili uključeni u organizaciju info sesija“, 242 (81%) ispitanika je odgovorilo da nije prisustvovalo niti bilo uključeno u organizaciju info-sesija, njih 54 (18%) je odgovorilo da je prisustvovalo info-sesijama, dok je njih četvero (1%) odgovorilo da je prisustvovalo i bilo uključeno u organizaciju info-sesija o programu Erasmus+. Podaci su grafički prikazani u grafikonu br.13.

Grafikon br.13. Prikaz rezultata odgovora studenata o prisustvovanju info-sesijama o programu Erasmus+ i organizovanju info-sesija

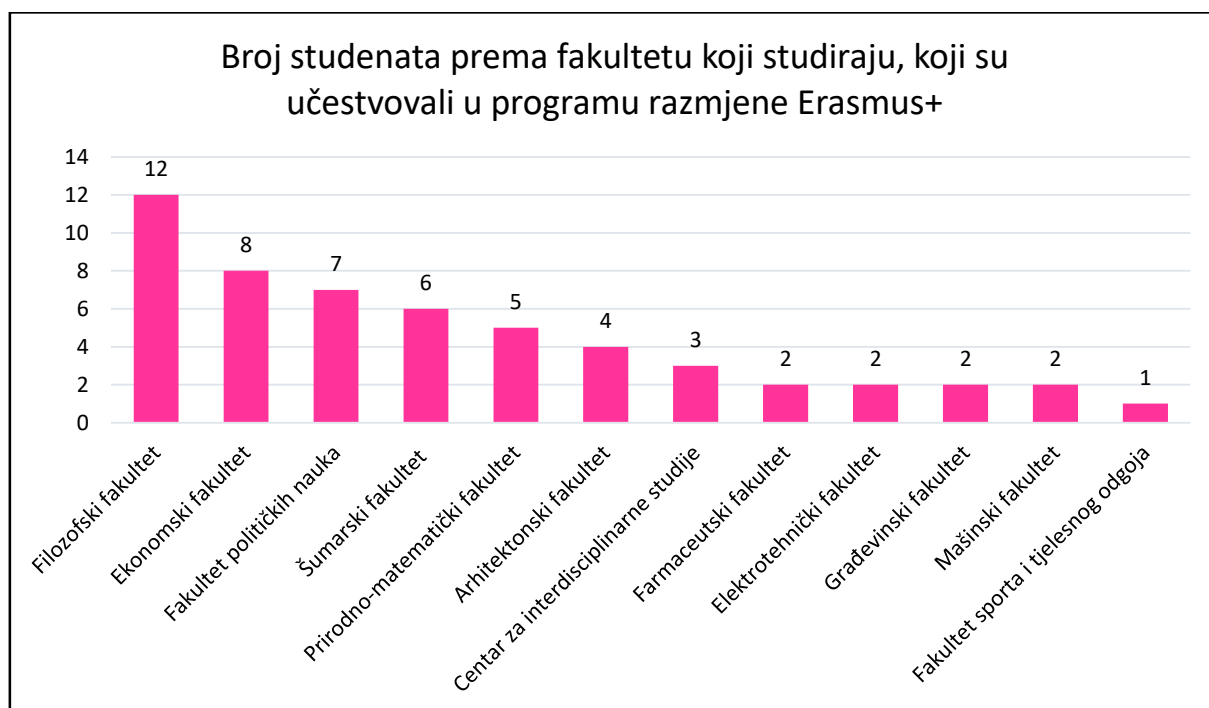
Značajno je spomenuti da je od 300 ispitanih studenata svega njih četvero prisustvovalo i bilo uključeno u organizaciju info-sesija o programu Erasmus+, dok 242 studenata nije prisustvovalo niti bilo uključeno u organizaciju tih info-sesija. Ovaj odgovor možemo povezati sa prethodnim odgovorom prikazanim u grafikonu br.12. gdje je 110 studenata odgovorilo da se pozivi na info-sesiju o programu Erasmus+ ne organizuju na fakultetu na kojem studiraju, te možemo zaključiti da iz tog razloga ne prisustvuju info-sesijama. Međutim, pretražujući web stranice fakulteta i akademija Univerziteta u Sarajevu pronašli smo podatak da su Erasmus+ info dani najavljeni i održani u protekloj godini i da su studenti bili obaviješteni o tome. Na osnovu prikazanih podataka možemo zaključiti da studenti koji su učestvovali u ovom istraživanju nisu dovoljno informisani o Erasmus+ informativnim sastancima, niti su istim prisustvovali iako su isti objavljeni na zvaničnim web stranicama fakulteta i akademija Univerziteta u Sarajevu.

5.3. Interesovanje studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+

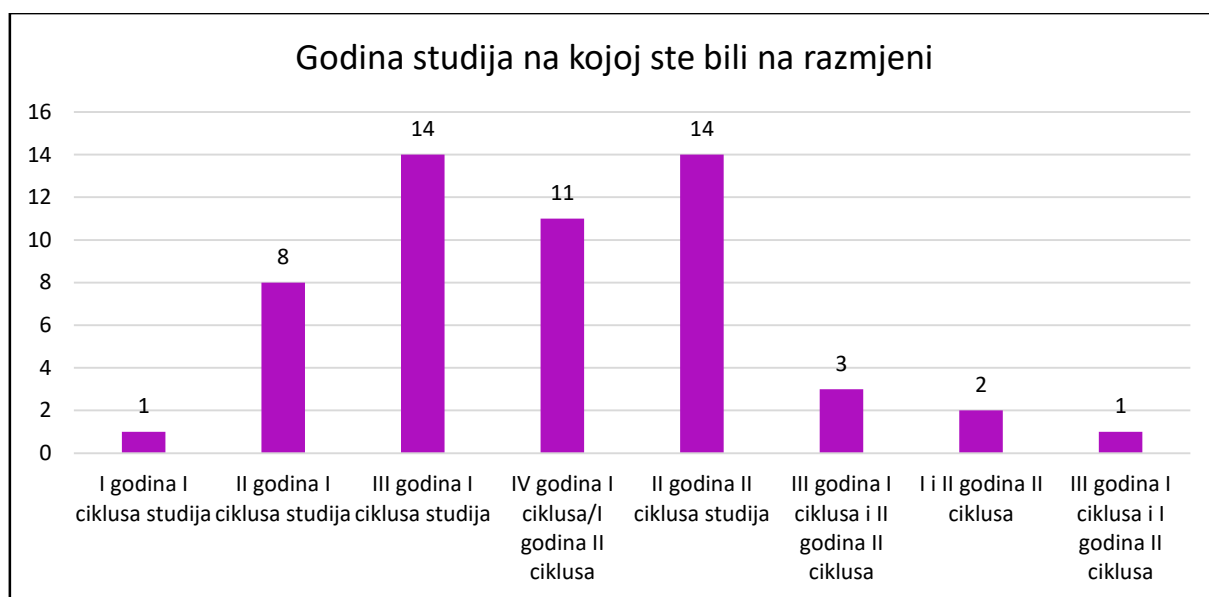
U ovom poglavlju navest ćemo podatke o broju studenata prema fakultetu koji studiraju, a koji su učestvovali i koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+ i naziv država u kojima su bili na razmjeni. Također ćemo navesti podatke o načinima putem kojih su saznali za program razmjene u kojem su učestvovali, zatim faktore koji su utjecali na njih da učestvuju u programu razmjene, te da li su učestvovali u nekom drugom programu razmjene i da li bi opet išli na razmjenju. Navest ćemo i razloge zbog kojih studenti nisu učestvovali u programu razmjene, te da li bi išli na razmjenju da im se pruži prilika.

Od ukupno 54 studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+, svega 12 studenata Filozofskog fakulteta je učestvovalo u programu razmjene, što ujedno čini najveći broj studenata koji su učestvovali u razmjeni, a koji su ispitani putem anketnog upitnika 1 (Prilog br.1). Ovaj podatak se odnosi samo na sprovedeno istraživanje, te ne možemo tvrditi da studenti Filozofskog fakulteta čine najveći broj studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+ u odnosu na ostale fakultete i akademije Univerziteta u Sarajevu. Detaljniji prikaz broja studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+ prema fakultetu koji studiraju je grafički predstavljen u grafikonu br.14.

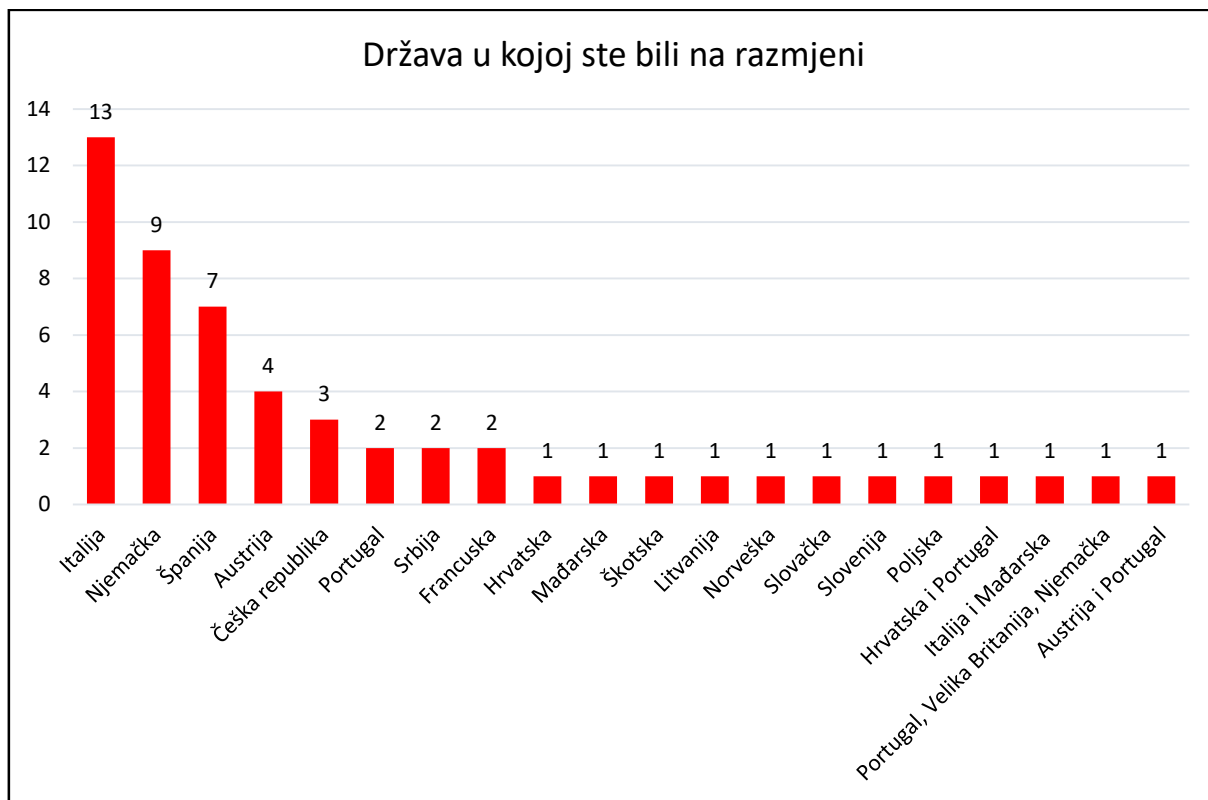
Grafikon br.14. Podaci o broju studenata prema fakultetu koji studiraju, a koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+

Propitali smo studente i o godini studija na kojoj su učestvovali na razmjeni. Na osnovu dobijenih rezultata možemo zaključiti da je najveći broj studenata, njih 14, učestvovao u programu razmjene na trećoj godini prvog ciklusa studija i na drugoj godini drugog ciklusa studija, zatim 11 studenata na četvrtoj godini prvog ciklusa studija, odnosno na prvoj godini drugog ciklusa studija, te osmero studenata na drugoj godini prvog ciklusa studija. Među ispitanim studentima njih šestero je dva puta učestvovalo u programu razmjene. Detaljniji prikaz broja studenata prema godini studija na kojoj su učestvovali na razmjeni je prikazan u grafikonu br.15.

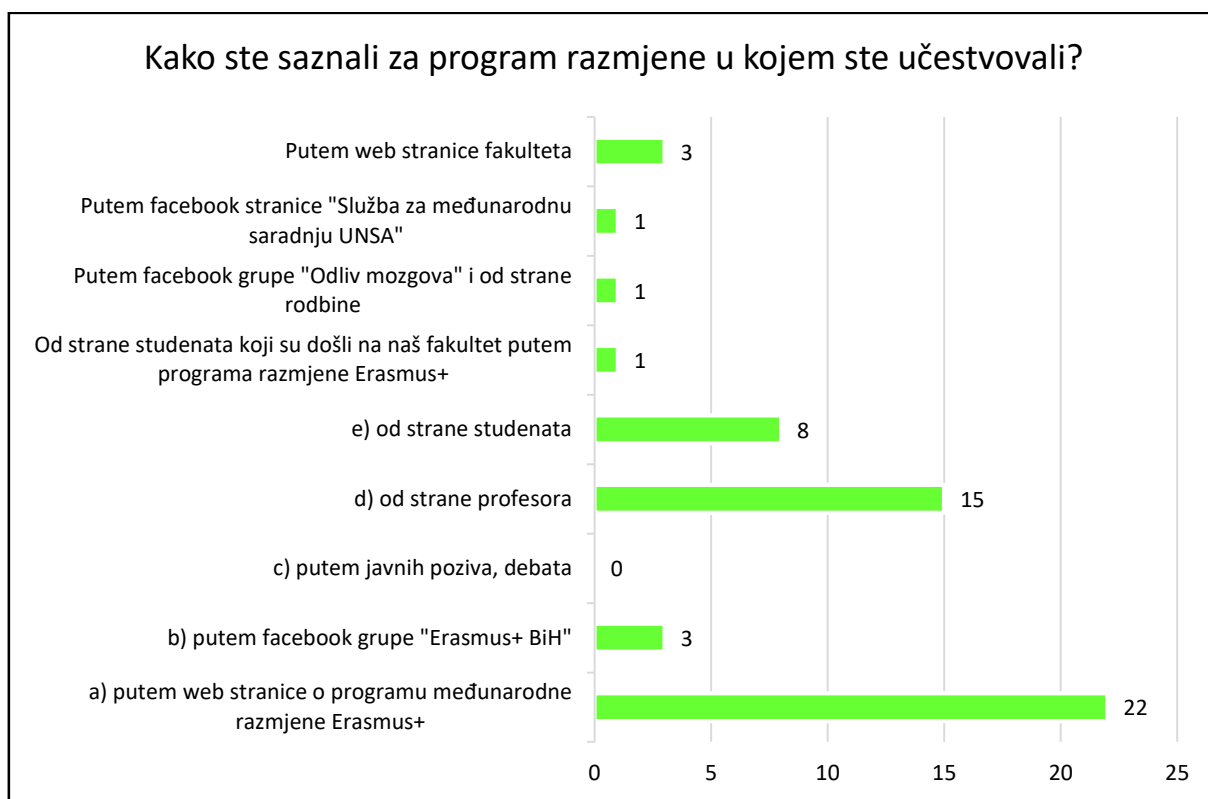
Grafikon br.15. Podaci o broju studenata prema godini studija na kojoj su učestvovali na razmjeni

Nakon toga smo propitali studente o državi u kojoj su bili na razmjeni. Na osnovu odgovora smo saznali da je najveći broj ispitanih studenata (od ukupno 54) tokom razmjene studirao u Italiji, njih 13, devetero studenata je studiralo u Njemačkoj, te sedmero u Španiji. Detaljniji prikaz broja studenata prema državi u kojoj su studirali tokom razmjene je prikazan u grafikonu br.16.

Grafikon br.16. Prikaz država u kojima su studenti učestvovali u razmjeni

Željeli smo dobiti informaciju i o tome na koji način su studenti saznali za program razmjene u kojem su učestvovali, te smo ih putem anketnog upitnika propitali i time provjerili drugu postavljenu podhipotezu. Čak 22 studenata (41%), od njih 54, je odgovorilo da je za program razmjene saznalo putem web stranice o programu međunarodne razmjene Erasmus+. Za program razmjene 15 studenata (28%) je saznalo od strane profesora, osmero (15%) od strane studenata i troje studenata (5%) je putem facebook grupe „Erasmus+“ saznalo za program razmjene u kojem su učestvovali. Nijedan student nije odgovorio da je putem javnih poziva i debata saznao za program razmjene Erasmus+. Na ovo pitanje su bili ponuđeni odgovori, ali je i ostavljena mogućnost da studenti napišu svoj odgovor. Detaljniji prikaz odgovora koji su nam ispitanici dali je prikazan u grafikonu br.17.

Grafikon br.17. Načini putem kojih su studenti saznali za program razmjene u kojem su učestvovali

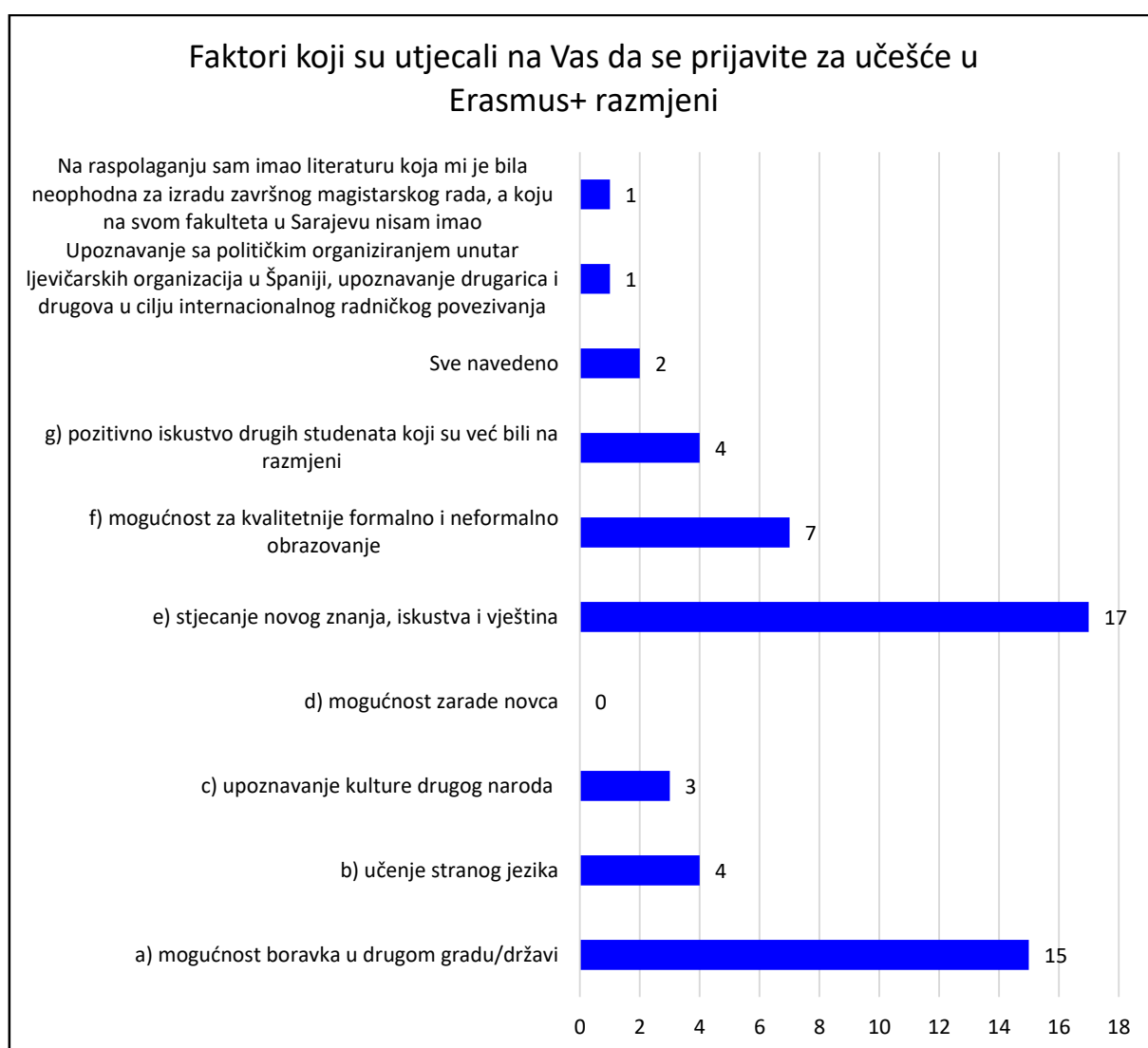
Ovim podacima smo provjerili drugu podhipotezu, kojom tvrdimo da debate, javni pozivi, pozitivno iskustvo drugih studenata, web stranica o programu razmjene Erasmus+ te prijedlozi profesora utječu na interesovanje studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+. Na osnovu dobijenih odgovora dolazimo do zaključka da se hipoteza djelimično potvrđuje iz razloga što debate i javni pozivi nisu izvori informacija putem kojih studenti dolaze do saznanja o programu razmjene Erasmus+ i iz razloga što je najveći broj studenata naveo da je od strane profesora dobio informacije o programu razmjene Erasmus+ u kojem su učestvovali, zatim putem web stranice o programu razmjene, te od strane studenata.

Kako bismo provjerili glavnu hipotezu i treću podhipotezu propitali smo studente o faktorima koji su utjecali na njih da se prijave i učestvuju u programu razmjene. Studenti svih fakulteta koji su učestvovali u ovom istraživanju su naveli da ih je za učešće u programu razmjene najviše privukla mogućnost stjecanja novog znanja, iskustva i vještina, te mogućnost boravka u drugom gradu.

U nastavku ćemo navesti odgovore studenata o razlozima zbog kojih su učestvovali u programu razmjene:

- *Na raspolaganju sam imao literaturu koja mi je bila neophodna za izradu završnog magistarskog rada, a koju na svom fakulteta u Sarajevu nisam imao* (Student N.N, Filozofski fakultet).
- *Upoznavanje sa političkim organiziranjem unutar ljevičarskih organizacija u Španiji, te upoznavanje drugarica i drugova u cilju internacionalnog radničkog povezivanja* (Student N.N, Fakultet političkih nauka).

Detaljniji prikaz faktora koji su utjecali na studente da učestvuju u programu razmjene Erasmus+ možete pogledati u grafikonu ispod.

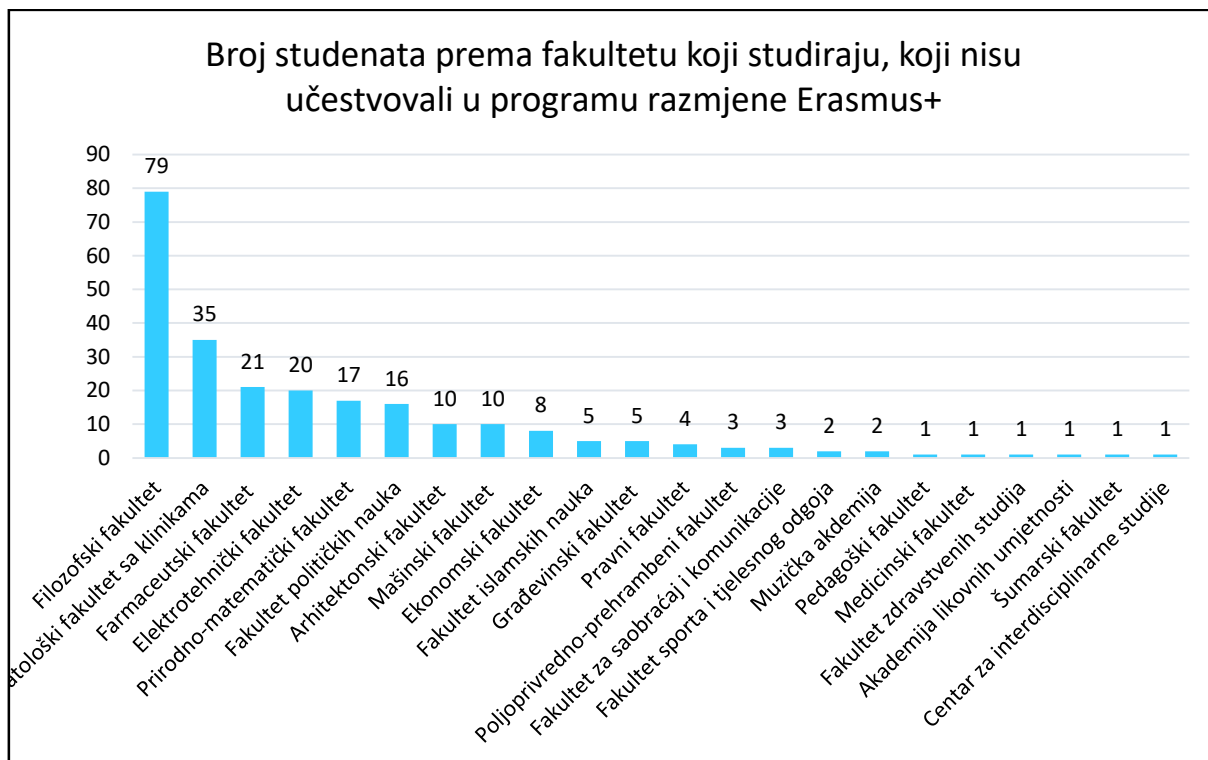
Grafikon br.18. Faktori koji su utjecali na studente da učestvuju u programu razmjene Erasmus+

Dobijenim podacima smo provjerili glavnu hipotezu, kojom tvrdimo da studente drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu za učešće u programu razmjene Erasmus+ privlači mogućnost učenja stranog jezika, mogućnost zarade novca i stjecanje novog znanja i iskustva. Hipoteza se djelimično potvrđuje iz razloga što je najviše učesnika učestvovalo u programu razmjene zbog stjecanja novog znanja i iskustva, njih 17, zatim njih četvero zbog učenja stranog jezika, a niko zbog zarade novca.

Ovim podacima smo provjerili i treću podhipotezu, kojom tvrdimo da za učešće u programu razmjene Erasmus+ studente privlači mogućnost boravka u drugom gradu, učenje stranog jezika i upoznavanje kulture drugog naroda. Na osnovu dobijenih odgovora dolazimo do zaključka da se hipoteza djelimično potvrđuje iz razloga što je 15 studenata odgovorilo da su se prijavili i učestvovali u razmjeni zbog mogućnosti boravka u drugom gradu/državi, njih četvero je odgovorilo da su učestvovali u razmjeni zbog mogućnosti učenja stranog jezika i svega troje studenata je odgovorilo da su učestvovali u razmjeni zbog mogućnosti upoznavanja kulture drugog naroda.

U nastavku navodimo podatke o broju studenta koji nisu učestvovali u programu razmjene, a koji su ispitani putem anketnog upitnika 2 (Prilog br.2), zatim ćemo navesti razloge zbog kojih nisu učestvovali u razmjeni, čime ćemo provjeriti i četvrtu podhipotezu.

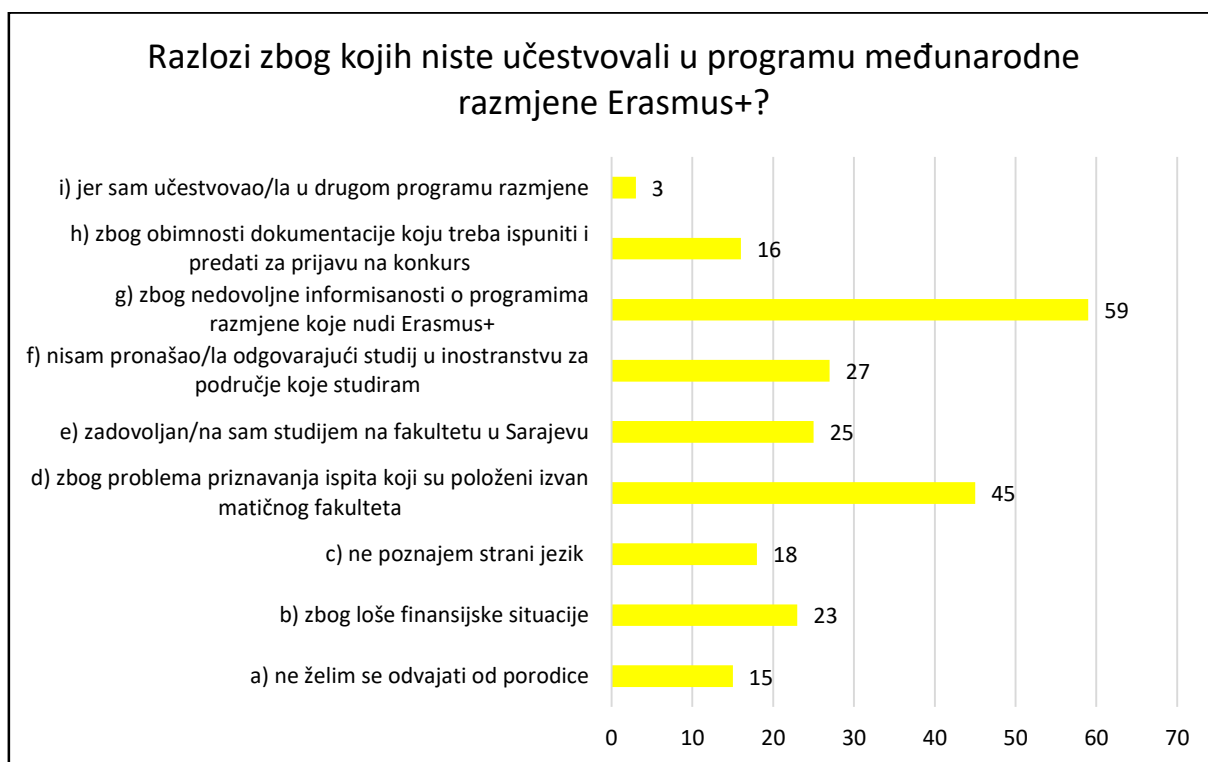
Od ukupno 246 studenata koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+, najveći broj čine studenti Filozofskog fakulteta – njih 79, zatim studenti Stomatološkog fakulteta – njih 35, te studenti Farmaceutskog fakulteta – njih 21. Ostali broj studenata prema fakultetu koji studiraju, a koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+ je sljedeći: Elektrotehnički fakultet 20, Prirodno-matematički fakultet 17, Fakultet političkih nauka 16, Arhitektonski fakultet 10, Mašinski fakultet 10, Ekonomski fakultet osmero studenata, Fakultet islamskih nauka petero studenata, Građevinski fakultet petero studenata, Pravni fakultet četvero studenata, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet troje studenata, Fakultet za saobraćaj i komunikacije troje studenata, Fakultet sporta i tjelesnog odgoja dvoje studenata, Muzička akademija dvoje studenata, a sa Pedagoškog fakulteta, Medicinskog fakulteta, Fakulteta zdravstvenih studija, Akademije likovnih umjetnosti, Šumarskog fakulteta i Centra za interdisciplinarnu studiju po jedan student nije učestvovao u programu razmjene Erasmus+. Grafički prikaz broja studenta prema fakultetu koji studiraju, koji nisu učestvovali u programu razmjene je predstavljen u grafikonu br.19.

Grafikon br.19. Podaci o broju studenata prema fakultetu koji studiraju, a koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+

Na osnovu dobijenih podataka možemo zaključiti da studenti Filozofskog fakulteta čine najveći broj studenata koji nisu učestvovali u programu razmjene u odnosu na studente drugih fakulteta i akademija. Od ukupno 91 ispitanog studenta Filozofskog fakulteta (grafički prikaz br.11), njih 79 nije učestvovalo u programu razmjene, a svega je 12 studenata učestvovalo u programu razmjene (grafički prikaz br.14). Kao razloge zbog kojih nisu učestvovali u programu razmjene studenti su naveli problem priznavanja ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta i nedovoljnu informisanost o programima razmjene koje nudi Erasmus+, to su ujedno jedni od glavnih razloga zbog kojih studenti nisu učestvovali u programu razmjene. Detaljniji prikaz razloga zbog kojih studenti nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+ prikazani su u grafikonu br.20. Također, valja spomenuti i činjenicu da svih 35 ispitanih studenata Stomatološkog fakulteta sa klinikama nije učestvovalo u programu razmjene Erasmus+. Više od polovine ispitanih studenata Stomatološkog fakulteta sa klinikama, njih 18 (od ukupno 35) je kao razlog zbog kojeg nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+ navelo nedovoljnu informisanost o programima razmjene koje nudi Erasmus+, dok je svega troje od ukupno 35 ispitanih studenata učestvovalo u programu razmjene, i to putem programa razmjene EDSA/EVP (European Dental Students' Association, European Visiting Programme).

Studenti koji su učestvovali u ovom istraživanju su odgovorili da su nedovoljna informisanost o programima razmjene koje nudi Erasmus+, te problemi priznavanja ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta jedni od glavnih razloga zbog kojih nisu učestvovali u programu razmjene. Svega troje studenta nije učestvovalo u programu razmjene Erasmus+ iz razloga što je već učestvovalo u nekom drugom programu razmjene. Naime, prijašnje se učešće u programima koji su finansirani od Evropske komisije uzima u obzir kada se računa maksimalni dozvoljeni period mobilnosti, te se toj aplikaciji daje manji prioritet u odnosu na „prve“ aplikacije, tj. studente koji se prvi put prijavljuju za međunarodnu razmjenu, prema Avdispahić (2016). Detaljniji prikaz razloga zbog kojih studenti nisu učestvovali u programu razmjene možete pogledati u grafikonu ispod.

Grafikon br.20. Razlozi zbog kojih studenti nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+

U nastavku ćemo navesti odgovore studenata o razlozima zbog kojih nisu učestvovali u programu razmjene:

- *Trebala sam učestvovati u Erasmus+ programu i dobila sam stipendiju, ali zbog ispita i poklapanja ispitnih rokova sa odlaskom, jer su bili naknadno pomjereni, shvatila sam da mi ta stipendija ne ide u prilog i da trebam odustati jer mi je važnije magistrirati na vrijeme. Tako sam i učinila i ne kajem se. Smatram da je bilo poučno iskustvo i što sam*

se prijavila iako sam na kraju odustala. Mnogo lijepih uspomena nosim sa sobom iz tog perioda (Student N.N, Filozofski fakultet).

- *Zbog ranog zaposlenja u struci već tokom trajanja studija (Student N.N, Elektrotehnički fakultet).*
- *Tek treba da idem naredni semestar na razmjenu putem Erasmus+ programa (Student N.N, Elektrotehnički fakultet).*
- *U toku je prijava za razmjenu putem Erasmus+ programa (Student N.N, Centar za interdisciplinarne studije).*
- *Vjerski razlozi (Student N.N, Elektrotehnički fakultet).*
- *Jer mi je uprava fakulteta odobrila zahtjev nakon dvije godine (Student N.N, Prirodno-matematički fakultet).*
- *Nisam zainteresirana za takav projekat (Student N.N, Filozofski fakultet).*
- *Jedan od razloga jeste obimnost dokumentacije, zatim nepoznavanje stranog jezika i strah kako ću položiti ispite na stranom jeziku, te odvajanje na duže vrijeme od bliskih osoba i snalaženje u novom većem gradu i potpuno drugačijem pristupu studiranja i učenja (Student N.N, Filozofski fakultet).*
- *Zadovoljan sam trenutnim stanjem i situacijom, bez želje za eksperimentisanjem (Student N.N, Elektrotehnički fakultet).*
- *Poslali su bolje studente od mene (Student N.N, Fakultet islamskih nauka).*
- *Još uvijek nisam pronašao odgovarajući studij u inostranstvu za područje koje studiram, ali i ne želim se odvajati od porodice. (Student N.N, Farmaceutski fakultet).*
- *Zbog velikih mogućnosti koje imam ili sam imao u toku školovanja na Muzičkoj akademiji (Student N.N, Muzička akademija).*
- *Jer sam udata (Student N.N, Fakultet islamskih nauka).*
- *Nisam bila zainteresirana (Student N.N, Filozofski fakultet).*
- *Studenti na mom fakultetu apsolutno nemaju priliku niti dobiti informacije niti znamo da je itko ikada otišao na neki tip razmjene od par mjeseci. Na stranici Erasmus za naš fakultet u Sarajevu kroz cijelo studiranje nisam vidjela nijednu mogućnost i ostvarivu ponudu kao za druge fakultete. Duboko sam uvjeren da od strane fakulteta sve i da ponuda ima ne bi dobili podršku jer niko nikad Erasmus nije ni spomenuo (Student N.N, Stomatološki fakultet sa klinikama).*

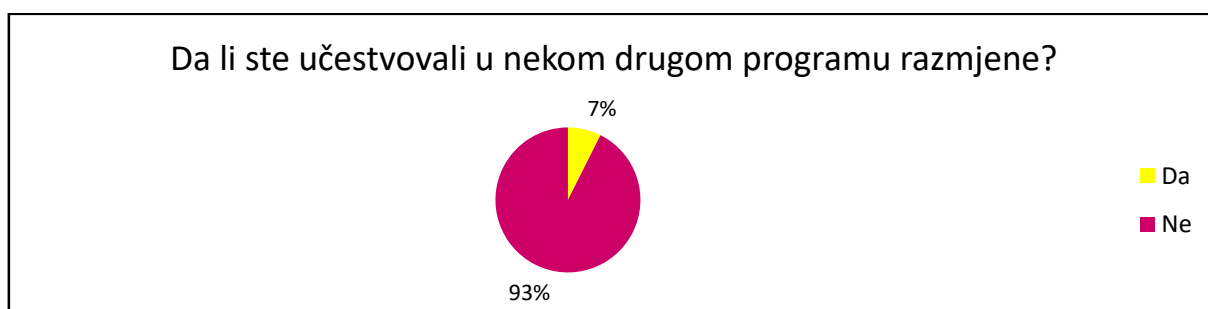
Ovim podacima smo provjerili četvrtu podhipotezu, kojom tvrdimo da je nepriznavanje ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta jedan od razloga zbog kojih studenti ne žele

učestvovati u programu razmjene Erasmus+. Na osnovu dobijenih odgovora možemo zaključiti da je hipoteza potvrđena, jer je nepriznavanje ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta jedan od glavnih razloga zbog kojih studenti nisu učestvovali u programu razmjene.

Iako je reforma visokog obrazovanja na Univerzitetu u Sarajevu počela sa primjenom 2005. godine i kretala se u dva pravca, u pravcu usklađivanja nastavnih planova i programa na visokoškolskim ustanovama sa zahtjevima Bolonjske deklaracije i u pravcu organiziranja Univerziteta kao akademske zajednice s cilje stvaranja „integriranog Univerziteta“, prema Smajkić (2007). Odnosno, Univerzitet u Sarajevu se obavezao da će uskladiti nastavne planove i programe na visokoškolskim ustanovama sa zahtjevima Bolonjske deklaracije, međutim taj proces usklađivanja još uvijek traje. Usklađivanjem nastavnih planova i programa bi bio riješen problem priznavanja položenih ispita izvan matičnog fakulteta, što bi dovelo do povećanja broja studenata koji učestvuju u programu razmjene i stječu bogato iskustvo koje im studiranje u inostranstvu nudi.

Ovim smo podacima provjerili i potvrdili prvu podhipotezu kojom tvrdimo da se Bolonjski proces na Univerzitetu u Sarajevu počeo primjenjivati neravnomjerno i da proces implementacije još uvijek traje.

Studente koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+, njih 54, smo propitali i o tome da li su učestvovali i u nekom drugom programu razmjene, te ako jesu da napišu naziv tog programa. Četvero studenata (7%) je odgovorilo da je učestvovalo u nekom drugom programu razmjene, a njih 50 (93%) je odgovorilo da nije učestvovalo. Podaci su grafički predstavljeni u nastavku (grafikon br.21).

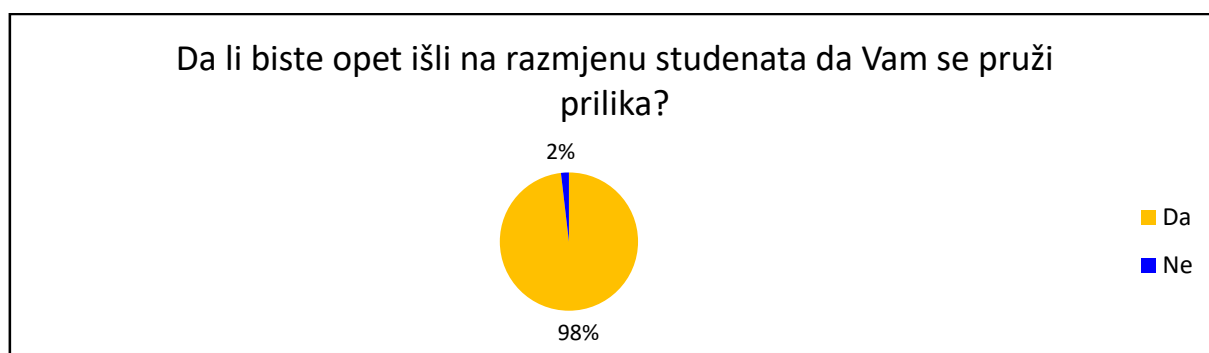

Grafikon br.21. Odgovori studenata o učešću u nekom drugom programu razmjene

Na osnovu dobijenih odgovora možemo zaključiti da je većina ispitanih studenata do sada učestvovala samo u programu razmjene Erasmus+. Četvero ispitanih studenata su naveli da su učestvovali i u programima razmjene: Youth exchanges, Erasmus+ training courses i Mevlana Exchange Programme.

Propitali smo i studente koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+, njih 246, da li su prije učestvovali u nekom drugom programu razmjene, i ako jesu da napišu naziv tog programa. Devetero studenata je navelo da su učestvovali u sljedećim programima razmjene: CEEPUS, IAESTE, EDSA/EVP (European Dental Students' Association, European Visiting Programme) i Mevlana Değişim Programı.

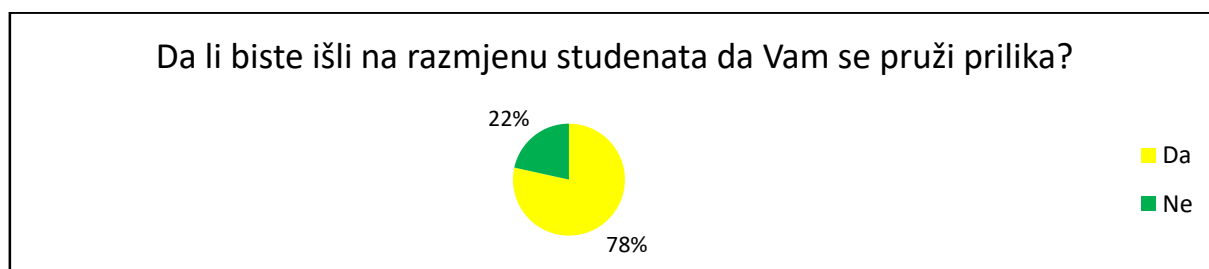
Zatim smo studente koji su učestvovali i koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+ pitali da li bi opet učestvovali u programu razmjene. Od 54 ispitanih studenta koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+, njih 53 (98%) je odgovorilo da bi ponovo išlo na razmjenu da im se pruži prilika, dok je svega jedan student (2%) odgovorio da ne bi išao na razmjenu (grafikon br.22).

Grafikon br.22. Interesovanje studenata za ponovno učešće u programu razmjene

Na osnovu dobijenih rezultata možemo zaključiti da studenti, nakon što su već jednom ili dva puta učestvovali u programu razmjene, žele i imaju veliko interesovanje za ponovnim učešćem u programu razmjene Erasmus+.

Od 246 studenata koji nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+, njih 193 (78%) je odgovorilo da bi išlo na razmjenu da im se pruži prilika, dok 53 (22%) studenata ne bi išlo na razmjenu. Na osnovu dobijenih podataka možemo zaključiti da postoji veliko interesovanje studenata za učešće u programu razmjene. Podaci su grafički predstavljeni u grafikonu br.23.

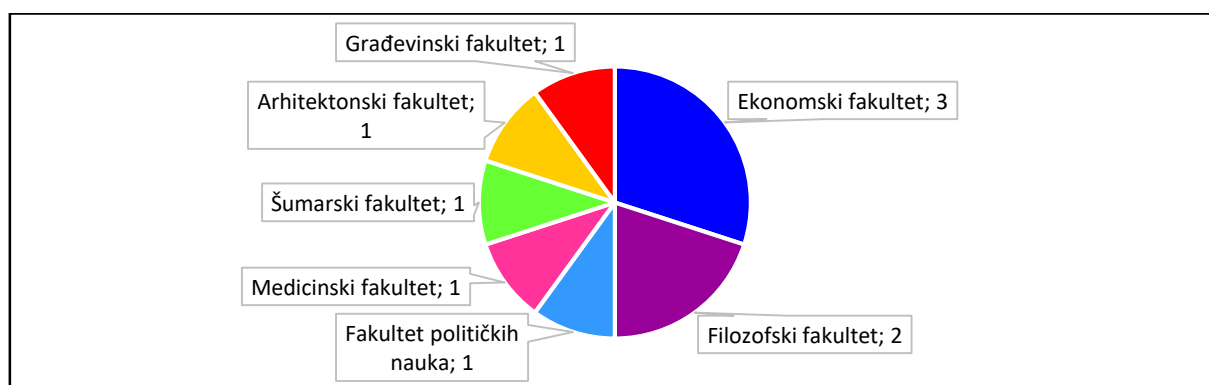

Grafikon br.23. Interesovanje studenata za učešće u programu razmjene

5.4. Analiza odgovora studenata koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+

Za potrebe istraživanja smo, osim anketnih upitnika, koristili i protokol intervjua. U istraživanju smo pošli od zadatka koji se odnosi na propitivanje studenata o načinima koji su utjecali na njihovo interesovanje za učešće u programu razmjene Erasmus+. Ispitali smo desetero studenata drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu o njihovom iskustvu nakon učestvovanja u programu razmjene Erasmus+. Intervju smo sproveli sa svakim studentom pojedinačno, nakon što smo tražili dozvolu za audio snimanje njihovih odgovora. Jedan kandidat nije pristao da snimimo intervju sa njim, pa smo njegove odgovore zapisivali. Odgovore koje smo dobili putem audio snimaka smo preslušali i zapisali.

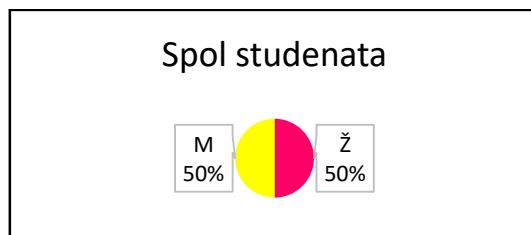
Podaci o studentima koji su učestvovali u ovom istraživanju i fakultetu koji studiraju su predstavljeni u grafikonu br.24.

Grafikon br.24. Podaci o studentima koji su učestvovali u programu razmjene Erasmus+ i fakultetu koji studiraju

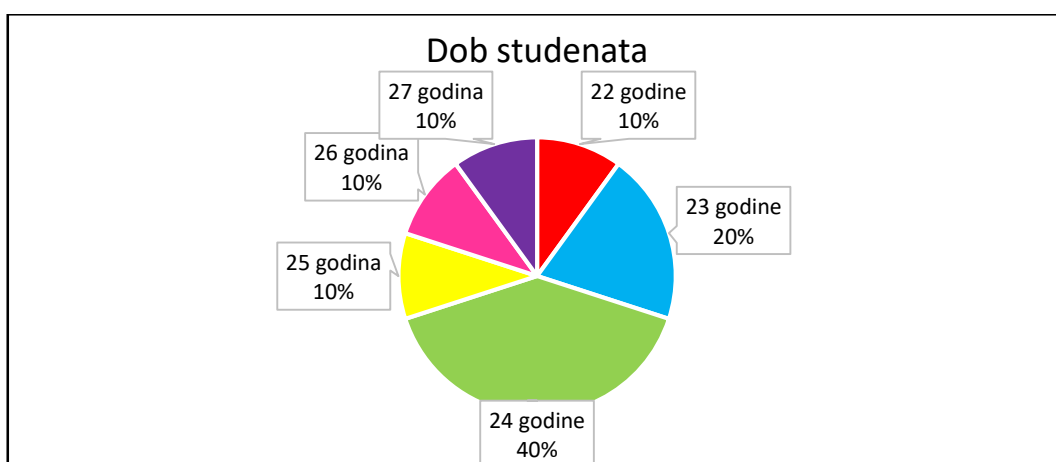
U prvom dijelu protokola intervjua nalaze se pitanja putem kojih smo dobili odgovore o spolu i dobi studenata, godini studija, nazivu fakulteta koji studiraju i nazivu fakulteta na kojem su studirali tokom razmjene, te državi i gradu u kojem su boravili na razmjeni. U drugom dijelu protokola nalaze se pitanja putem kojih smo dobili informacije o njihovom interesovanju za učešće u razmjeni, iskustvu tokom razmjene, te savjetima za buduće studente za učešće u programu razmjene. U nastavku predstavljamo podatke dobijene iz prvog dijela protokola intervjua.

Od desetero ispitanih studenata njih petero je ženskog spola i petero muškog spola. Podaci o spolu studenata su grafički prikazani u grafikonu br.25.

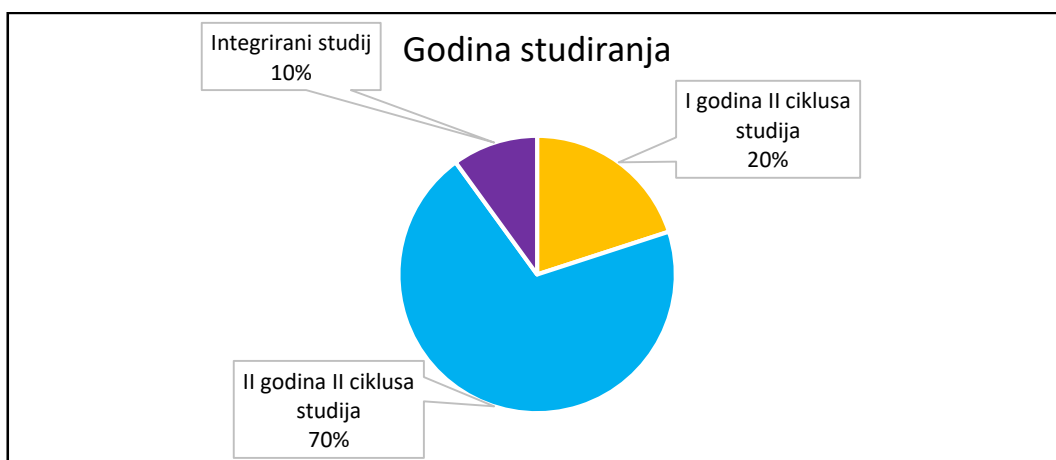
Grafikon br.25. Spol studenata

Od desetero ispitanih studenata, njih četvero imaju 24 godine, dvoje studenata ima 23 godine, a po jedan student ima 22, 25, 26 i 27 godina. Grafički prikaz dobi studenata predstavljen je u grafikonu br.26.

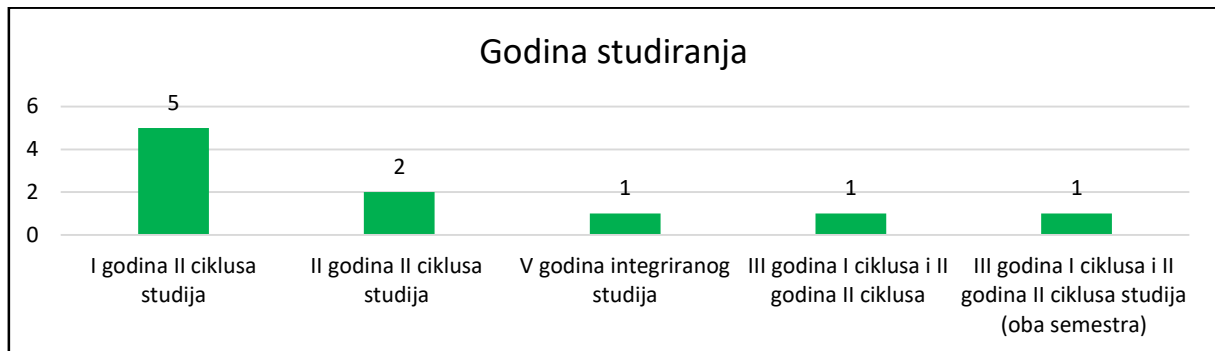
Grafikon br.26. Dob studenata

U istraživanju je ispitano desetero studenata drugog ciklusa studija, dvoje studenata studira na prvoj godini, a sedmero na drugoj godini studija, te jedan student studira na petoj godini integriranog studija. Podaci o godini studiranja su prikazani u grafikonu br.27.

Grafikon br.27. Uzorak studenata koji studiraju na drugom ciklusa studija

U petom pitanju prvog dijela protokola intervjua smo propitali studente o godini studija na kojoj su bili na razmjeni. Podaci o godini studija su sljedeći: dvoje od ispitanih studenata je bilo na razmjeni dva, odnosno tri puta i to na prvom i drugom ciklusu studija, sedmero studenata je bilo na razmjeni na drugom ciklusu studija i jedan student je bio na razmjeni na petoj godini integriranog studija. Detaljniji prikaz o godini studiranja studenata je predstavljen u grafikonu br.28.

Grafikon br.28. Podaci o broju studenata prema godini studija na kojoj su učestvovali na razmjeni

U šestom pitanju smo propitali studente o državi, gradu i nazivu fakulteta na kojem su bili na razmjeni.

U nastavku navodimo naziv države, grada i fakulteta na kojem su studenti bili na razmjeni:

- Portugal, Porto, Univerzitet u Portu; Velika Britanija, London, Middlesex Univerzitet u Londonu i Njemačka, Heidelberg, Univerzitet u Heidelbergu (Student Ekonomskog fakulteta).
- Italija, Venecija, Ekonomski fakultet i Mađarska, Pečuh, Fakultet humanističkih znanosti (Student Fakulteta političkih nauka).
- Poljska, Poznan, Faculty of Architecture Poznań University of Technology (Student Arhitektonskog fakulteta):
- Španija, Granada, Facultad de Filosofía y letras (Student Filozofskog fakulteta).
- Španija, Granada, Fakultet za komunikaciju i dokumentaciju (Student Ekonomskog fakulteta).
- Austria, Graz, Karl-Franzens-Universität (Student Filozofskog fakulteta).
- Češka republika, Brno, Mendel University (Student Ekonomskog fakulteta).
- Italija, Ancona, Università Politecnica delle Marche (Student Građevinskog fakulteta).

- Italija, Viterbo, Univerzitet Tuscia, Poljoprivredni fakultet, odsjek za Šumarstvo (Student Šumarskog fakulteta).
- Njemačka, Marburg, Phillips-Universität Marburg, Medicinski fakultet Marburg (Student Medicinskog fakulteta).

Na osnovu dobijenih podataka i nakon obavljenog razgovora sa studentima možemo zaključiti da studenti biraju fakultet na kojem će studirati prema podudarnosti nastavnog plana i programa odgovarajućeg studija na tom fakultetu sa područjem studiranja na fakultetu u Sarajevu, ali i sa željom za putovanjem u određeni grad/državu, učenjem stranog jezika, stjecanjem novog znanja i iskustva. Podatke koje smo dobili putem intervjua možemo povezati sa podacima dobijenim putem anketnog upitnika 1 (Prilog br.1), u kojem su dva najvažnija faktora koja utječu na studente da se prijave za učešće u programu razmjene Erasmus+ mogućnost stjecanja novog znanja, iskustva i vještina, te mogućnost boravka u drugom gradu/državi.

Kao što smo već spomenuli, u drugom dijelu protokola intervjua nalaze se pitanja putem kojih smo dobili informacije o interesovanju studenata za učešće u programu razmjene, njihovom iskustvu tokom razmjene, te savjetima za buduće studente za učešće u programu razmjene. U nastavku slijedi analiza dobijenih odgovora.

Na prvo pitanje: „Šta Vas je potaknulo da se prijavite na Erasmus+ razmjenu?“ studenti su davali različite odgovore. U nastavku rada navodimo neke od njih.

- *Razlog mog odlaska na razmjenu je bila želja za stjecanjem novog iskustva, zatim istraživanje drugačijeg sistema obrazovanja, odnosa između profesora i studenata, ali i želja za odlaskom iz zemlje (Student N.N, Arhitektonski fakultet).*
- *Prije razmjene putem Erasmus+ programa išao sam na razmjenu putem jednog drugog programa razmjene. Prošle godine, u junu, bio sam na razmjeni u Francuskoj putem programa International Federation of Medical Students' Associations (IFMSA) i u julu u Belgiji putem programa Summer School on vaccinology na Univerzitetu Antwerp. Ne samo da su me potaknule te dvije razmjene, nego i to što sam godinu dana prije toga bio u Beču i učio njemači jezik, gdje sam upoznao još studenata medicine koji su tu došli putem Erasmus programa. Bio sam fasciniran da je to uopšte moguće, jer sam dosta vremena smatrao da je Erasmus za druge studente. Želio sam da iskusim kako je to studirati vani i zbog bolje edukacije. Potaklo me i to što sam vidio među svojim profesorima, meni najboljim profesorima, da su svi imali neku edukaciju izvan BiH. Bio sam fasciniran razmjenom, počeo sam da istražujem o razmjeni koja će trajati duži*

period. Saznao sam da Medicinski fakultet nije potpisnik sa drugim fakultetima, već da je Univerzitet u Sarajevu potpisnik sa drugim Univerzitetom i samo sam tako mogao aplicirati za učešće u razmjeni. Bile su dvije opcije gdje sam mogao aplicirati, u Rim i u Marburg. Na fakultetu u Marburgu silabusi predmeta su se poklapali sa silabusima predmeta na Medicinskom fakultetu UNSA, pa sam zbog toga izabrao da na razmjenu idem u Marburg (Student N.N, Medicinski fakultet).

Na osnovu svih dobijenih odgovora možemo zaključiti da se studenti najčešće odlučuju da učestvuju u programu razmjene iz želje za stjecanjem novog znanja i iskustva, osamostaljivanja, putovanja, te upoznavanja drugačijeg sistema obrazovanja, druge kulture i načina života. Oni studenti koji su već jednom učestvovali u razmjeni kazali su nam da su se nakon nezaboravnog iskustva na prvoj razmjeni i iz želje za studiranjem izvan BiH opet prijavili i učestvovali i drugi put u razmjeni.

Na drugo pitanje: „Šta bi svaki student trebao imati na umu prilikom prijave na razmjenu (na šta bi trebao obratiti pažnju: na koji način birati univerzitet i predmete, koja razina znanja engleskog jezika je potrebna i dr.)“ većina studenata je kazala da je znanje engleskog jezika neophodno, zatim da je potrebno pažljivo birati studijski program koji je usklađen sa programom na Univerzitetu u Sarajevu, te istraživati o gradu i kulturi zemlje u koju idu. Kazali su nam da je poželjno postaviti ciljeve koji se žele postići. Također su ukazali na to da bi studenti prije odlaska na razmjenu trebali tražiti pismenu potvrdu od profesora na fakultetu u Sarajevu da će im ispiti položeni na fakultetu u inostranstvu biti priznati na matičnom fakultetu, te da trebaju ponijeti dovoljno novca, jer postoji mogućnost kašnjenja uplate stipendije. Neke od njihovih odgovora navodimo u nastavku.

- *Svaki student bi trebao imati na umu da semestar koji je ispred njega treba iskoristiti na najbolji način, jer će to biti uspomene kojih će se sjećati čitav život. Oko formalnosti programa se treba informisati i usaglasiti sa svojim fakultetom sa kojeg odlazi. Potrebna je ona razina engleskog jezika koja vam dozvoljava nesmetano razumijevanje i komunikaciju sa drugim ljudima. Ukoliko malo slabije od ovoga govorite engleski jezik, Erasmus+ program je odlična prilika da poboljšate svoje znanje, a profesori su imali razumijevanja i za ovakve studente. Također, mislim da je bitno da se studenti posavjetuju sa profesorima sa matičnog fakulteta oko odabira predmeta koje će slušati na razmjeni kako bi sebi olakšali proces priznavanja ispita. Ja sam tako uradio i nisam imao nikavih problema sa priznavanjem ispita po dolasku u Sarajevo. Podnesite*

adekvatnu prijavu i napišite dobro motivacijsko pismo sa razlozima zašto baš vas neko treba odabrati. Iako je studentima zagarantovana stipendija i obezbjeđeni troškovi puta, studenti trebaju biti spremni na mogućnost da će im stipendija kasniti i na vrijeme se obezbijediti novcem. Treba biti pažljiv pri administrativnim poslovima/obavezama pri dolasku u novu državu. Na vrijeme pokrenite postupak dobijanja VISA-e u BiH, ukoliko je potrebna. Pored svih poteškoća u samom procesu kojih nije bilo mnogo, proces je veoma vrijedno i korisno iskustvo. Steći ćete nove prijatelje, naučiti nove stvari i putovati. Ukoliko vas privlači išta od ovoga, toplo vam preporučujem da se prijavite (Student N.N, Šumarski fakultet).

- *Savjet od mene za one koji se prijavljuju na Erasmus+ je da se prijave na Buddy sistem i dobit će Buddy-a (nekog studenta iz tog mjesta) koji će s njima komunicirati o svemu što ih interesuje, bilo za smještaj ili neke druge stvari (Student N.N, Građevinski fakultet).*

Na treće pitanje: „Koja su bila Vaša očekivanja prije samog odlaska na razmjenu?“ studenti su odgovarali da su njihova očekivanja uglavnom bila stjecanje novog znanja koje će po povratku na matični fakultet moći iskoristiti i biti konkurentni na tržištu rada, da će se osamostaliti i razviti kako lično, tako i profesionalno, što su i potvrdili nakon povratka sa razmjene, te da će upoznati zanimljive ljude, njihovu kulturu i običaje, što se i desilo. Neke od odgovora na ovo pitanje navodimo u nastavku.

- *Moja očekivanja prije samog odlaska su bila sljedeća: očekivao sam da ću se razviti kako profesionalno, tako i lično, očekivao sam da ću imati uspješan networking, dakle povezivanje sa drugim studentima iz Evrope i očekivao sam da ću nakon razmjene postati neovisniji, pa i da će mi se samopouzdanje povećati (Student N.N, Ekonomski fakultet).*
- *Moja očekivanja nisu bila prevelika. Očekivao sam da ću na jedan zanimljiv način steći nova znanja, upoznati mentalitet ljudi iz Italije i bolje upoznati državu koja mi je veoma draga. Sve što sam doživio na razmjeni, bilo je mnogo zanimljivije i korisnije od onoga što sam očekivao (Student N.N, Šumarski fakultet).*

Na četvrto pitanje: „Koliko ste se brzo snašli i prilagodili životu u stranoj državi?“ većina studenata je odgovorila da se brzo snašla u drugom gradu i drugačijem okruženju, samo jedan student je odgovorio da je bilo potrebno duže vrijeme da se prilagodi zbog problema oko smještaja i rješavanja tog problema. U nastavku navodimo neke od odgovora.

- *Trebalo mi je otprilike mjesec dana da se snađem u novom okruženju. Prvo smo dobili lošu sobu u odnosu na onu gdje smo poslije prešli. Bilo je jako stresno, tamo se teže izboriti sa nepredviđenim okolnostima (Student N.N, Ekonomski fakultet).*
- *Veoma brzo sam se snašao u novoj sredini. Već prve sedmice sam bez problema mogao obavljati svoje obaveze i aktivnosti, a ostali studenti i profesori su susretljivi i voljni dati upute i savjete (Student N.N, Šumarski fakultet).*

Na peto pitanje: „Šta možete reći o Erasmus+ iskustvu - kako je odlazak na razmjenu utjecao na Vas i koliko je promijenio Vaše razmišljanje?“ studenti su odgovarali kako je razmjena utjecala na njihov pogled na svijet, na osamostaljivanje, bolje snalaženje u nepoznatim situacijama i nepoznatoj sredini sa nepoznatim ljudima oko njih, te na stjecanje znanja i iskustva koje je utjecalo na njihov lični i profesionalni razvoj. Neke od odgovora navodimo u nastavku.

- *Odlazak na razmjenu je promijenio moj pogled na svijet. Upoznao sam studente iz Indije, Pakistana, Egipta, Njemačke, sve što sam mislio o tim zemljama i ljudima nije bilo tako, proširio sam poglede na svijet, postao sam otvoreniji i direktniji u komunikaciji i u odnosu među ljudima (Student N.N, Arhitektonski fakultet).*
- *Erasmus+ iskustvo me je naučilo mnogo stvari. Bilo mi je korisno sa profesionalne strane tako što sam stekao mnoga stručna znanja iz oblasti šumarstva, a sa druge strane, naučilo me da sam snalažljiviji nego što sam mislio da jesam i da se mogu lahko snaći u nepoznatoj sredini bez poznavanja lokalnog jezika. Erasmus me je potakao da budem otvoreniji prema situacijama koje se nalaze izvan moje zone komfora, jer upravo one mogu biti najbolja iskustva (Student N.N, Šumarski fakultet).*

Na šesto pitanje: „Šta biste poručili studentima koji razmišljaju o odlasku na Erasmus+ razmjenu?“ studenti su jednoglasno kazali da svi koji razmišljaju o prijavi na razmjenu trebaju skupiti hrabrosti, prijaviti se, otići na razmjenu i iskoristiti tu priliku. Neke od odgovora navodimo u nastavku.

- *Idite, upoznajte što više ljudi, družite se i čuvajte se (Student N.N, Arhitektonski fakultet).*
- *Studente koji razmišljaju o odlasku na razmjenu samo bih dodatno ohrabrio na odlazak. Neće biti mnogo prilika u životu kada vam neko daje novčana sredstva da učite i uživete istovremeno (Student N.N, Šumarski fakultet).*
- *Ne propustiti priliku! Erasmus+ u svakom smislu donosi mnogo beneficija za svakog pojedinca. Ko god je otišao koga ja znam, nije se pokajao. Nema razloga za nesigurnost*

i strah. Mi u Bosni mnogo bolje pričamo engleski nego što to smatramo (Student N.N, Građevinski fakultet).

Na sedmo pitanje: „Kako namjeravate poboljšati studentsku mobilnost, koliko je ona kvalitetna na sarajevskim fakultetima, na čemu još treba poraditi?“ odgovori studenata su većinom usmjereni na važnost usklađivanja silabusa predmeta koji se izučavaju na Univerzitetu u Sarajevu sa silabusima predmeta na drugim univerzitetima sa kojima Univerzitet u Sarajevu ima potpisanu saradnju i samim tim bi bio olakšan proces priznavanja položenih ispita. Zatim su ukazali na potrebu poboljšanja komunikacije među studentima i profesorima i drugim osobama koje su zadužene za informisanje studenata o svim mogućnostima prilikom prijave na razmjenu, boravka tokom razmjene i povratka sa razmjene. Neke od odgovora studenata možete pročitati u nastavku.

- *Ono na čemu treba poraditi na Arhitektonskom fakultetu je komunikacija između studenata i nastavnog osoblja. Trebalo bi napraviti bolju web stranicu fakulteta, na kojoj će biti dostupne sve informacije i na kojoj će se nalaziti upute studentima kome da se obrate kada imaju neki problem, da obavezno idu na razgovor sa prodekanom za međunarodnu saradnju, da bude objašnjen proces odlaska na razmjenu i povratka sa razmjene, šta sve studenti da očekuju. Taj proces treba biti transparentniji i jasniji* (Student N.N, Arhitektonski fakultet).
- *Stipendija ne bi smjela kasniti, kada sam se prijavila na razmjenu niko mi nije rekao da će stipendija kasniti. Treba uspostaviti pismeni dokaz o priznavanju položenih ispita prije odlaska na razmjenu. Dosta studenata se usmeno dogovori sa profesorima o priznavanju položenih ispita, ali je potreban i pismeni dokaz da će ispiti biti priznati* (Student N.N, Fakultet političkih nauka).
- *Po mom mišljenju, Služba za međunarodnu saradnju na Univerzitetu u Sarajevu radi odličan posao. U toku moje razmjene i za vrijeme apliciranja nisam imala problema sa komunikacijom i imala sam njihovu punu podršku. Veliki broj silabusa predmeta sa većine stranih fakulteta, posebno prirodnih, se ne poklapaju sa silabusima predmeta na fakultetima na UNSA te iz tog razloga profesori na UNSA ne priznaju položene predmete niti osvojene ECTS bodove koje studenti steknu na Erasmus razmjenama. Neophodno je da fakulteti kao organizacione jedinice, ali i sam Univerzitet unaprijedi, odnosno uskladi programe, kako bi bili fleksibilni za ovakve razmjene. Smatram da je potrebno više istražiti praksu EU univerziteta jer sa tim univerzitetima smo već ili trebamo u budućnosti biti uvezani* (Student N.N, Ekonomski fakultet).

- *Ja sam se već učlanio u Erasmus Student Network (ESN), drugim studentima na fakultetu sugerisem kako da se prijave. Na Univerzitetu u Sarajevu, International office nas je informisao o svemu, dostupni su uvijek za studente. Nisu svi studenti upoznati sa Erasmus+ programom razmjene, trebalo bi studente informisati o programima razmjene (Student N.N, Medicinski fakultet).*

Na osmo pitanje: „Smatrate li da mladi često sputavaju sami sebe i da su u strahu od promjena; šta biste im poručili po tom pitanju?“ svi od ispitanih studenata su kazali da su studenti u strahu od promjena, od odlaska iz svoje komforne zone, ali i da nema razloga za strah, te da se trebaju ohrabriti, učestvovati u razmjeni i pobijediti taj strah. Neke od odgovora navodimo u nastavku.

- *Strah je prirodna pojava prilikom promjene okoline u kojoj boravimo. Međutim, vjerujem da studiranje i boravak u inostranstvu daje jednu dimenziju ličnosti studenta koja naglašava samopouzdanje i sigurnost u vlastite kompetencije. Iz tog razloga, mislim da je bitno usuditi se i prihvatiti priliku koju studiranje u inostranstvu nudi, kako zbog ličnog usavršavanja i savladavanja ličnih strahova, tako i profesionalnog napretka (Student N.N, Ekonomski fakultet).*
- *Definitivno su mnogi u strahu od nepoznatog, čak sam i ja bila. Ali strah se mora prevazići da bi nam došlo ono najbolje. Iako ćeš možda biti sam na razmjeni iz zemlje iz koje dolaziš, zapravo nisi sam. Svi su u situaciji kao i ti, svi dođu sa blagim strahom koji se zatim rasprši čim se ljudi upoznaju i druženja počnu. Treba samo otpočeti sa prijavom i sve će doći na svoje (Student N.N, Građevinski fakultet).*

Na deveto pitanje: „Po povratku na matični fakultet da li ste imali problema sa priznavanjem položenih ispita?“ Nakon dobijenih odgovora saznali smo da je proces priznavanja položenih ispita izvan matičnog fakulteta dug i da iziskuje mnogo strpljenja od strane studenata, ali i profesora. Ono što je zajedničko svim fakultetima je da ukoliko se silabus predmeta na matičnom fakultetu ne podudara sa silabusom predmeta koji je položen na razmjeni onda ispit neće biti priznat. Oni predmeti koji su odslušani i položeni pored obaveznih predmeta, odnosno oni predmeti koji se ne nalaze u predviđenom planu i programu matičnog fakulteta, će se nalaziti u dodatku diplomi. Jedan student je odgovorio da još uvijek nije prolazio proceduru priznavanja položenih ispita, a drugi je kazao da su mu priznali samo po jedan ispit sa dvije razmjene na kojima je učestvovao, a da je ostale ispite morao polagati na svom matičnom fakultetu. Ostali studenti nisu imali problema prilikom priznavanja položenih ispita. Neke od odgovora studenata o problemu priznavanja položenih ispita navodimo u nastavku.

- *Većina položenih ispita mi nije bila priznata. Priznat mi je jedan ispit sa druge razmjene i jedan sa prve razmjene. Na četvrtoj godini drugog ciklusa studija priznat mi je ispit jer je profesorica koja predaje taj predmet otišla u penziju i nisu bili našli zamjenu za nju. Taj jedan ispit koji su mi priznali je imao najmanje potencijala da bude priznat, jer se silabus tog predmeta najmanje podudara sa silabusom položenog predmeta na razmjeni (Student N.N, Filozofski fakultet).*
- *Ugovor o učenju koji se potpisuje prilikom samog apliciranja za boravak u inostranstvu je dvostrano obavezujući dokument. Dakle, studenti su obavezni prisustvovati i polagati ispite koji su navedeni, a profesori su dužni priznati te ispite kao ravnopravne onima koje bi student slušao na matičnom Univerzitetu. U slučaju da se predmeti koje student sluša ne nalaze u predviđenom programu matičnog Univerziteta, onda se položeni predmeti nalaze u dodatku diplomi. Svi predmeti s moje prethodne razmjene s Middlesex Univerziteta u Londonu su priznati, onako kako bi to bilo i da sam studije provela na matičnom univerzitetu. Predmeti položeni na Univerzitetu u Heidelbergu će se naći u dodatku diplome, obzirom da sam sve potrebne ispite za moj master studij već položila. Proces priznavanja je dug i iziskuje dosta strpljenja. Fakulteti, prodekani za nastavu i međunarodnu saradnju, kao i profesori relevantnih predmeta moraju pokazati fleksibilnost i otvorenost za ovakve vrste studentskih angažmana kako bi razmjene postale ustaljeni dio studija, a ne neki izolovani fenomen upravo zbog proceduralnih okova (Student N.N, Ekonomski fakultet).*
- *Ne, nisam imao problema sa tim (Student N.N, Ekonomski fakultet).*
- *Ne. Proces je prošao bez problema (Student N.N, Šumarski fakultet).*

Na deseto pitanje: „Vaša priča o Erasmus+ razmjeni (kažite sve što smatrate bitnim u vezi Erasmus+ programa razmjene studenata i Vašeg ličnog iskustva).“ Na ovo pitanje nisu odgovorili svi studenti jer su već kazali sve što su smatrali važnim. Tokom istraživanja i razgovora sa studentima saznali smo da su nakon što su se vratili sa razmjene bili u depresiji, ali i da je to sasvim normalna pojava koju će svaki student doživjeti nakon povratka u svoju zemlju. U nastavku navodimo neke od odgovora studenata koji su odgovorili na ovo pitanje.

- *Moj savjet budućim učesnicima u razmjeni je da trebaju dosta putovati i da se trebaju družiti sa što više ljudi. Tokom razmjene sam naučila da cijenim novac, naučila sam njegovu vrijednost. Naučila sam biti uporna i snalaziti se u raznim situacijama. Također, kao i mnogi studenti nakon povratka sa razmjene, bila sam u depresiji (Student N.N, Filozofski fakultet).*

- *Želim dodati da studenti na razmjeni imaju iste mogućnosti i prava kao i studenti koji žive u tom gradu i studiraju na tom fakultetu. Odnos između profesora i studenata je opušteniji, profesori vole raspravu sa studentima nakon predavanja. Ja sam se tokom studiranja izvan BiH oslobodila straha od postavljanja pitanja profesorima i iznošenja svog mišljenja. Kada sam se vratila sa razmjene javila mi se depresija, neki je nazivaju Erasmus depresija, što je poptupno očekivano nakon boravka u inostranstvu. Tokom razmjene najviše sam upoznala sebe, shvatila sam da se ne moram svakome svidjeti (Student N.N, Fakultet političkih nauka).*
- *Svi mladi mogu i trebaju na bilo koji način doprinijeti svom društvu, ali vjerujem da studenti koji su studirali i imaju bilo kakvo iskustvo iz inostranstva imaju više za dati svojoj zemlji, stoga je njihova odgovornost za to veća. U tom kontekstu želim da prikazem bitnost studiranja u inostranstvu koje trenutno na UNSA nude Erasmus+ programi. Ja namjeravam doprinijeti razvoju BiH tako što ću se prijaviti organizacijama koje imaju za cilj razvoj i jačanje zemlje. Osim svog područja studija, ekonomije, vjerujem da mogu uložiti i svaku drugu vještinu koju sam stekla kao međunarodni student. Sudjelovala sam u organizaciji Migration Hub u Heidelbergu koja me obogatila znanjem o trenutnoj situaciji migranata u Evropi i na taj način pomogla mi da razumijem trenutnu migrantsku krizu koja se u posljednje vrijeme razvila u Bosni. Smatram da su ove vještine i umrežavanje, između ostalog, dodatno sredstvo u mom profesionalnom rastu. Vjerujem da sve prednosti koje su mladi stekli u inostranstvu trebaju prenijeti i na studente koji nisu imali priliku steći obrazovanje u drugim zemljama. Na taj način znanje može kružiti društvom i mijenjati propise koji štete društvu. Jedan od načina za to je udruživanje snaga i stvaranje nevladine organizacije (NVO) (Student N.N, Ekonomski fakultet).*

6. DISKUSIJA I PREPORUKE ZA POBOLJŠANJE MOBILNOSTI STUDENATA NA UNIVERZITETU U SARAJEVU

Nakon što smo analizirali sadržaj pisanih dokumenata i drugih izvora o Bolonjskom procesu, te o programu razmjene Erasmus+ odgovorili smo na prvi postavljeni zadatak istraživanja, kojim smo željeli dobiti informacije o Bolonjskom procesu i njegovoj primjeni na Univerzitetu u Sarajevu. Analizirajući sadržaj pisanih dokumenata o Erasmus+ programu razmjene i članke o iskustvu studenata tokom razmjene odgovorili smo i na drugi postavljeni zadatak i odredili načine privlačenja i faktore koji su presudni za interesovanje studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+. Putem anketnog upitnika 1 (Prilog br.1) i protokola intervjua (Prilog br.3) propitali smo studente o načinima privlačenja i njihovom interesovanju za učešće u programu razmjene Erasmus+, te na taj način odgovorili na treći postavljeni zadatak. Putem anketnog upitnika 2 (Prilog br.2) propitali smo studente o razlozima zbog kojih ne žele učestvovati u programu razmjene Erasmus+ i tako odgovorili na četvrti postavljeni zadatak istraživanja.

Nakon što smo putem anketnog upitnika 1 propitali studente o faktorima koji su utjecali na njih da se prijave za učešće u programu razmjene, provjerili smo i djelimično potvrdili glavnu hipotezu kojom tvrdimo da studente drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu za učešće u programu razmjene Erasmus+ privlači mogućnost učenja stranog jezika, mogućnost zarade novca i stjecanje novog znanja i iskustva. Hipoteza se djelimično potvrđuje iz razloga što je najviše učesnika učestvovalo u programu razmjene zbog stjecanja novog znanja i iskustva, njih 17, zatim njih četvero zbog učenja stranog jezika, a niko zbog zarade novca. Nakon što smo analizirali ključne dokumente o Bolonjskom procesu i njegovoj primjeni na Univerzitetu u Sarajevu provjerili smo i potvrdili prvu podhipotezu kojom tvrdimo da se Bolonjski proces na Univerzitetu u Sarajevu počeo primjenjivati neravnomjerno i da proces implementacije još uvijek traje. Drugom podhipotezom smo tvrdili da debate, javni pozivi, pozitivno iskustvo drugih studenata, web stranica o programu razmjene Erasmus+ te prijedlozi profesora utječu na interesovanje studenata za učešće u programu razmjene Erasmus+. Na osnovu dobijenih odgovora došli smo do zaključka da se hipoteza djelimično potvrđuje iz razloga što debate i javni pozivi nisu izvori informacija putem kojih studenti dolaze do saznanja o programu razmjene Erasmus+ i iz razloga što je najveći broj studenata naveo da je od strane profesora dobio informacije o programu razmjene Erasmus+ u kojem su učestvovali, zatim putem web stranice o programu razmjene, te od strane studenata. Trećom podhipotezom smo tvrdili da za

učešće u programu razmjene Erasmus+ studente privlači mogućnost boravka u drugom gradu, učenje stranog jezika i upoznavanje kulture drugog naroda. Na osnovu dobijenih odgovora došli smo do zaključka da se hipoteza djelimično potvrđuje iz razloga što je 15 studenata odgovorilo da su se prijavili i učestvovali u razmjeni zbog mogućnosti boravka u drugom gradu/državi, njih četvero je odgovorilo da su učestvovali u razmjeni zbog mogućnosti učenja stranog jezika i svega troje studenata je odgovorilo da su učestvovali u razmjeni zbog mogućnosti upoznavanja kulture drugog naroda. Četvrtom podhipotezom smo tvrdili da je nepriznavanje ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta jedan od razloga zbog kojih studenti ne žele učestvovati u programu razmjene Erasmus+. Na osnovu dobijenih odgovora zaključili smo da je hipoteza potvrđena, jer je nepriznavanje ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta jedan od glavnih razloga zbog kojih studenti nisu učestvovali u programu razmjene.

Cilj istraživanja je bio da utvrdimo i ispitamo razloge zbog kojih studenti učestvuju i ne učestvuju u programu razmjene. Putem anketnih upitnika ispitali smo 300 studenta i utvrdili razloge zbog kojih studenti učestvuju ili ne učestvuju u programu razmjene Erasmus+, također smo ispitali i njihovo interesovanje za učešće u programu razmjene. Dobijeni rezultati istraživanja pokazali su da studenti imaju veliko interesovanje za učešće u programu razmjene Erasmus+, kako oni koji su već jednom bili na razmjeni, tako i oni koji nisu. Međutim, da bi se studenti prijavili za učešće u programu razmjene postoje i faktori koji ih mogu odbiti da se prijave, to su: dokumentacija koju treba ispuniti i predati za prijavu na konkurs, problem priznavanja ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta, te nemogućnost pronalaska odgovarajućeg studija u inostranstvu za područje koje studiraju. Osim toga veoma je važno pronaći predmete čiji se silabusi podudaraju sa silabusima predmeta koji se nalaze u nastavnom planu i programu fakulteta koji studiraju. Iz tog razloga mnogi studenti se ne odluče prijaviti za učešće u programu razmjene i tako propuste priliku koja im se nudi. Prema tome ispitali smo studente koji su učestvovali u programu razmjene na koji način bi oni poboljšali mobilnost studenata na Univerzitetu u Sarajevu, kako bi pomogli da što veći broj studenata skupi hrabrosti i volje da se prijavi za međunarodnu razmjenu. Ispitali smo desetero studenata Univerziteta u Sarajevu o njihovim razlozima za učešće u programu razmjene Erasmus+, očekivanjima od razmjene, problemima sa kojima su se susretali prilikom prijave za razmjenu i problemima koji su se javili po povratku sa razmjene, te smo ih pitali koje bi savjete dali studentima koji razmišljaju o tome da se prijave za učešće u programu razmjene. Svih desetero studenata smatra da svi koji razmišljaju o učešću u programu razmjene trebaju da se ohrabre i prijave, jer će na taj način pobijediti strah od nepoznatog, osamostaliti se i postati zrelije osobe. Istaknuli su i da

je studiranje u inostranstvu doprinijelo njihovom ličnom i profesionalnom razvoju. Kazali su nam da razmjena pomogne studentima da upoznaju sebe, da upoznaju svoje mogućnosti i svoje potencijale, te kako da te potencijale iskoriste na najbolji mogući način. Također su nam kazali na koji način bi oni poboljšali mobilnost studenata na Univerzitetu u Sarajevu. Dobijene odgovore smo iskoristili i saželi ih u nekoliko preporuka za poboljšanje mobilnosti studenata, kako bi Univerzitet u Sarajevu postao Univerzitet koji omogućuje svim studentima jednake mogućnosti i kako bi što više studenata iskoristilo te mogućnosti. Preporuke koje ćemo navesti su preporuke za poboljšanje mobilnosti studenata putem programa Erasmus+, ali i drugih programa razmjene koji studentima Univerziteta u Sarajevu omogućavaju da studiraju u inostranstvu i stječu znanje i iskustvo koje će po povratku na matični fakultet moći iskoristiti u pozitivnom smislu i doprinijeti razvoju obrazovnog sistema u BiH, ali i razvoju samog pojedinca i društva.

Preporuke za poboljšanje mobilnosti studenata na Univerzitetu u Sarajevu navodimo u nastavku.

- Informacije o procesu prijave za učešće u programu razmjene i procedure oko prikupljanja dokumenata, traženja predmeta koji imaju isti ili sličan silabus sa predmetima matičnog fakulteta trebaju biti istaknute na web stranici Univerziteta u Sarajevu i na web stranici svih njegovih članica.
- Usklađivanjem nastavnih planova i programa na visokoškolskim ustanovama sa zahtjevima Bolonjske deklaracije riješiti problem priznavanja položenih ispita izvan matičnog fakulteta.
- Aktivnije raditi na informisanju studenata o programima razmjene koje nudi Erasmus+, ali i o drugim programima razmjene. Organizovati info-sesije o programima razmjene na svim fakultetima početkom i krajem ljetnog i zimskog semestra.
- Potrebno je potaknuti studente koji su učestvovali u programima razmjene da se učlane u Erasmus Student Network (ESN), te na taj način drugim studentima olakšaju prijavu na razmjenu i upute ih o svim mogućnostima koje razmjena nudi, ali i o problemima sa kojima se mogu susresti, kako bi te probleme što lakše riješili.
- Obavijestiti studente o mogućnosti kašnjenja uplate stipendije kako bi na vrijeme osigurali potreban novac.
- Fakulteti, prodekani za nastavu i međunarodnu saradnju, kao i predmetni profesori trebaju pokazati fleksibilnost i otvorenost za ovakve vrste studentskih angažmana kako bi razmjene postale ustaljeni dio studija.

7. ZAKLJUČAK

U radu smo govorili o Bolonjskom procesu i reformi visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini. Također smo govorili o implementaciji Bolonjskog procesa na Univerzitetu u Sarajevu i mobilnosti studenata, kao jednom od dva najvažnija elementa Bolonjskog procesa.

Rad se sastoji iz četiri dijela. U prvom dijelu rada definisali smo ključne pojmove i analizirali sadržaj dokumenata o Bolonjskom procesu i njegovoj implementaciji na Univerzitetu u Sarajevu, te mobilnosti studenata koja predstavlja kamen temeljac Bolonjskog procesa. Istražili smo obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini, te došli do podataka da on nije jedinstven na teritoriji cijele države, upravo zbog podjele na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, te Distrikt Brčko. Obrazovanje u Federaciji BiH je decentralizirano, jer su sve nadležnosti prenijete na kantone, dok je u Republici Srpskoj izrazito centralizirano. Nakon toga smo istražili i proces pokretanja reforme obrazovanja u BiH koja ima za cilj dostizanje intenziteta i nivoa razvoja institucija iz okruženja, ali i šire. Upravo je Bolonjski proces dio najveće reforme evropskog obrazovanja u historiji, koje je započelo potpisivanjem Bolonjske deklaracije 1999. godine, a BiH je zvanično potpisala Bolonjsku deklaraciju 19.9.2003. godine, na ministarskoj konferenciji u Berlinu, dok je reforma visokog obrazovanja na Univerzitetu u Sarajevu je počela polovinom 2005. godine. U drugom dijelu rada definisali smo predmet, značaj, cilj, zadatke, hipoteze, metode, tehnike, instrumente i uzorak istraživanja. U trećem dijelu rada smo analizirali i interpretirali rezultate istraživanja. Analizom i interpretacijom odgovora iz anketnih upitnika i protokola intervjua dobili smo podatke o razlozima zbog kojih su studenti učestvovali ili nisu učestvovali u programu razmjene. Na osnovu dobijenih rezultata zaključili smo da su se studenti koji su učestvovali u ovom istraživanju odlučili da učestvuju u programu razmjene Erasmus+ iz razloga što su željeli steći novo znanje, iskustvo i nove vještine, te što im je sama razmjena nudila mogućnost putovanja ne samo u državu u koju idu, već i šire. Također, došli smo do podataka o razlozima zbog kojih studenti nisu učestvovali u programu razmjene Erasmus+, najveći broj odgovora se odnosi na nedovoljnu informisanost o programima razmjene koje nudi Erasmus+, zatim problema priznavanja ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta, te zbog toga što nisu pronašli odgovarajući studij za područje koje studiraju, ali i zbog loše finansijske situacije. Nakon toga smo naveli preporuke za poboljšanje mobilnosti studenata na Univerzitetu u Sarajevu.

LITERATURA

1. Avdispahić, M. (2016). *ERASMUS+ Međunarodna kreditna mobilnost*, 4-6. Preuzeto sa: <http://www.erasmus-unsaba/wp-content/uploads/Instrukcije-za-Erasmus-kreditna-mobilnost-IRO-UNSA.pdf>.
2. Bošnjović, J. i Rahimić, A. (2018). *Zbirka uputa za mobilnost*, 8. Preuzeto sa: <http://www.erasmus.unsaba/wp-content/uploads/Zbirka-2018-web.pdf>.
3. Bošnjović, J. i sur. (2018). *Izveštaj o radu u oblasti međunarodne saradnje Univerziteta u Sarajevu za 2017. godinu*, 13. Preuzeto sa: <http://www.erasmus.unsaba/wp-content/uploads/Izve%C5%A1taj-o-me%C4%91unarnodnoj-saradnji-BHS-2017.pdf>
4. Cohen, L., Manion, L. i Morrison, K. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Zagreb: Naklada Slap.
5. Čaklovića, F. (2009). *Aktuelni problemi u realizaciji reforme visokog obrazovanja po Bolonjskim principima na Univerzitetu u Sarajevu*, U: Zbornik radova: III SAVJETOVANJE Reforma visokog obrazovanja – primjena Bolonjskih principa na Univerzitetu u Sarajevu. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, str. 19-23.
6. Čaklovića, F. (2012). *Iskustva stipendista sa Univerziteta u Sarajevu na univerzitetima u Evropskoj Uniji*, 20-23.
Preuzeto sa: <http://old.unsaba/s/images/stories/pdf/KNJIG.pdf>.
7. Dedić Bukvić, E. (2016). *Kompatibilnost formalno stečenih i praktično potrebnih kompetencija za odgojno-obrazovni rad - mogućnost rekonceptualizacije izobrazbe nastavnika u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet. /neobjavljena disertacija/
8. Dizdar, S. (2005). *Podsticanje mobilnosti studenata, nastavnika, saradnika, naučnih radnika i istraživača*, U: Razvijanje svijesti o Bolonjskom procesu u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: SUS BiH u okviru TEMPUS projekta, str. 98.
9. Dizdar, S. (2010). *Slika stanja Bolonjskog procesa u Bosni i Hercegovini*, U: Okrugli stol Stanje i perspektive Bolonjskog procesa u Federaciji BiH. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, str. 21.
10. Domović, V. i dr. (2011). *Europsko obrazovanje: koncepti i perspektive iz pet zemalja*. Zagreb: Školska knjiga.

11. Đonlagić, M. (2010). *Pravci djelovanja s ciljem pune implementacije Bolonjskog procesa*. U: Okrugli stol Stanje i perspektive Bolonjskog procesa u Federaciji BiH. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, str. 67, 71.
12. Fajgelj, S. (2007). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
13. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, sektor za visoko obrazovanje, nauku i tehnologije (2009). *Informacija o provedbi Bolonjskog procesa u Federaciji Bosne i Hercegovine*, 4, 6.
Preuzeto sa:
<http://archive.erisee.org/sites/default/files/Information%20on%20implementation%20of%20the%20Bologna%20process%202009.pdf>.
14. Fejzić, N. i Ćurković, B. (2009). *Uloga i značaj Agencije za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta Bosne i Hercegovine u vanjskoj evaluaciji Univerziteta: status i izazovi*, U: Zbornik radova: III SAVJETOVANJE Reforma visokog obrazovanja – primjena Bolonjskih principa na Univerzitetu u Sarajevu. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, str. 36, 40.
15. Fiamengo, A. (1989). *Osnove opće sociologije*. Zagreb: Narodne novine.
16. Fočo, S. (2003). *Sociologija odgoja i obrazovanja*. Zenica: Dom štampe.
17. Fočo, S. (2011). *Sociologija*. Sarajevo: Svjetlost.
18. Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
19. Hadžić-Suljkić, M. (2013). *Metodologija istraživanja u odgoju i obrazovanju: uvod u osnove, metode i praktičnu primjenu*. Tuzla: PrintCom.
20. Kostić, A. (2011). *Organizacija internacionalne ljetne škole sa aspakta mobilnosti i cjeloživotnog učenja*, U: Zbornik radova: V SAVJETOVANJE Reforma visokog obrazovanja – Daljnji trendovi reforme visokog obrazovanja po Bolonjskim principima. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, str. 218.
21. Legrand, L. (1993). *Obrazovne politike*. Zagreb: EDUCA.
22. Liessmann, K. P. (2008). *Teorija neobrazovanosti: zablude društva znanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
23. Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo (2017). *Zakon o visokom obrazovanju*, 12-13, 19, 32.
Preuzeto sa:
https://mon.ks.gov.ba/sites/mon.ks.gov.ba/files/zakon_o_visokom_obrazovanju_ks.pdf.

24. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
25. Omićević, Dž. (2011). *Iskustvo u mobilnosti studenata na odsjeku za geodeziju*, U: Zbornik radova: V SAVJETOVANJE Reforma visokog obrazovanja – Daljnji trendovi reforme visokog obrazovanja po Bolonjskim principima. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, str. 229.
26. Pašalić-Kreso, A. (2004). *Ustav i obrazovanje u BiH*, U: Naša škola : časopis za teoriju i praksu osnovnog vaspitanja i obrazovanja. Sarajevo: Savez pedagoških društava Bosne i Hercegovine : Javni fond za osnovno obrazovanje i vaspitanje Bosne i Hercegovine, str. 6.
27. Pehar, L. (2003). *Slobodno vrijeme mladih ili...* Sarajevo: Filozofski fakultet.
28. Potkonjak, N. i Šimleša, P. (1989). *Pedagoška enciklopedija 2*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
29. Ružička, A. i Vizek Vidović, V. (2005). *Programi mobilnosti*, U: PRVI koraci u Bolonjskom procesu. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, 33-34.
Preuzeto sa: <https://www.kif.unizg.hr/download/repository/Bologna.pdf>.
30. Smajkić, S. (2007). *Posljedice nedostatka sistemskih rješenja u reformi visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini i njegov odraz na reformu Univerziteta u Sarajevu*, U: Zbornik radova: SAVJETOVANJE Reforma visokog obrazovanja i primjena Bolonjskog procesa na Univerzitetu. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, str. 350, 351, 355.
31. Škrijelj, R. (2016). *Izveštaj o radu Univerziteta u Sarajevu za 2016. godinu*, 145.
Preuzeto sa: <http://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2017-10/Izvjestaj%20o%20radu%20UNSA%202016.pdf>.
32. Škrijelj, R. (2017). *Izveštaj o radu Univerziteta u Sarajevu za 2017. godinu*, 141-144.
Preuzeto sa: <https://www.unsa.ba/sites/default/files/dodatak/2018-09/Izvjestaj%20o%20radu%20za%202017%20godinu.pdf>.
33. Vujević, M. (2002). *Uvođenje u znanstveni rad*. Zagreb: Školska knjiga.

PRILOZI

Prilog br.1: Anketni upitnik 1

ANKETNI UPITNIK ZA STUDENTE DRUGOG CIKLUSA STUDIJA

koji SU učestvovali u programu međunarodne razmjene Erasmus+

OPĆA UPUTA

Poštovani,

pred Vama se nalazi anketni upitnik koji će biti korišten u svrhu izrade završnog magistarskog rada na temu „Interesovanje studenata drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu za učešće u programu razmjene Erasmus+.“ Molimo Vas da odgovorite na SVA postavljena pitanja, jer su nam SVI Vaši odgovori VAŽNI.

Vaši odgovori će biti upotrijebljeni isključivo u istraživačke svrhe, te je anonimnost i povjerljivost podataka zagarantovana.

Hvala na saradnji i sudjelovanju!

Datum popunjavanja upitnika: ____ . ____ .2019.godine

I dio anketnog upitnika

Zaokružite slovo ispred odgovora koji se odnosi na Vas:

1. Spol:

- a) M
- b) Ž

2. Godina studija (II ciklus):

- a) I (prva)
- b) II (druga)

Dopišite:

3. Vaša dob: _____

4. **Naziv fakulteta (odsjek/smjer) na kojem studirate:**

_____

5. **Da li se na fakultetu na kojem studirate organizuju pozivi na info-sesiju o programu Erasmus+? (Zaokružite slovo ispred odgovora):**

a) DA

b) NE

6. **Da li ste prisustvovali info-sesijama o programu Erasmus+ ili ste na neki način bili uključeni u organizaciju info-sesija? (Zaokružite slovo ispred odgovora):**

a) Ne, nisam prisustvovao/la info-sesijama, niti sam bio/la uključen/a u organizaciju.

b) Da, prisustvovao/la sam info-sesijama o programu Erasmus+.

c) Da, prisustvovao/la sam i bio/la sam uključen/a u organizaciju info-sesija o programu Erasmus+.

II dio anketnog upitnika

1. **Godina studija na kojoj ste bili na razmjeni (dopišite):** _____

2. **Država i grad u kojem ste bili na razmjeni i naziv fakulteta na kojem ste studirali (dopišite):**

_____

3. **Kako ste saznali za program razmjene u kojem ste učestvovali? (Zaokružite slovo ispred odgovora):**

a) putem web stranice o programu međunarodne razmjene Erasmus+,

b) putem facebook grupe „Erasmus+ BiH“,

c) putem javnih poziva, debata,

d) od strane profesora,

e) od strane studenata,

f) drugo _____.

4. **Faktori koji su utjecali na Vas da se prijavite za učešće u Erasmus+ razmjenu studenata** (zaokružite slovo ispred odgovora):
- a) mogućnost boravka u drugom gradu/državi,
  - b) učenje stranog jezika,
  - c) upoznavanje kulture drugog naroda,
  - d) mogućnost zarade novca,
  - e) stjecanje novog znanja, iskustva i vještina,
  - f) mogućnost za kvalitetnije formalno i neformalno obrazovanje,
  - g) pozitivno iskustvo drugih studenata koji su već bili na razmjeni,
  - h) drugo _____.
5. **Da li ste učestvovali u nekom drugom programu razmjene?** (Ako je Vaš odgovor DA, molim Vas da na liniji pored zaokruženog odgovora napišete naziv tog programa):
- a) DA, _____.
  - b) NE
6. **Da li biste opet išli na razmjenu studenata da Vam se pruži prilika?** (Zaokružite slovo ispred odgovora):
- a) DA
  - b) NE

Prilog br.2: Anketni upitnik 2

ANKETNI UPITNIK ZA STUDENTE DRUGOG CIKLUSA STUDIJA

koji NISU učestvovali u programu međunarodne razmjene Erasmus+

OPĆA UPUTA

Poštovani,

pred Vama se nalazi anketni upitnik koji će biti korišten u svrhu izrade završnog magistarskog rada na temu „Interesovanje studenata drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu za učešće u programu razmjene Erasmus+.“ Molimo Vas da odgovorite na SVA postavljena pitanja, jer su nam SVI Vaši odgovori VAŽNI.

Vaši odgovori će biti upotrijebljeni isključivo u istraživačke svrhe, te je anonimnost i povjerljivost podataka zagantovana.

Hvala na saradnji i sudjelovanju!

Datum popunjavanja upitnika: ____ .____.2019.godine

I dio anketnog upitnika

Zaokružite slovo ispred odgovora koji se odnosi na Vas:

1. Spol:

- a) M
- b) Ž

2. Godina studija (II ciklus):

- a) I (prva)
- b) II (druga)

Dopišite:

3. Vaša dob: _____

4. Naziv fakulteta (odsjek/smjer) na kojem studirate:

_____

5. **Da li se na fakultetu na kojem studirate organizuju pozivi na info-sesiju o programu Erasmus+?** (Zaokružite slovo ispred odgovora):
- c) DA
  - d) NE
6. **Da li ste prisustvovali info-sesijama o programu Erasmus+ ili ste na neki način bili uključeni u organizaciju info-sesija?** (Zaokružite slovo ispred odgovora):
- d) Ne, nisam prisustvovao/la info-sesijama, niti sam bio/la uključen/a u organizaciju.
  - e) Da, prisustvovao/la sam info-sesijama o programu Erasmus+.
  - f) Da, prisustvovao/la sam i bio/la sam uključen/a u organizaciju info-sesija o programu Erasmus+.

II dio anketnog upitnika

1. **Razlozi zbog kojih niste učestvovali u programu razmjene Erasmus+ (zaokružite slovo ispred odgovora):**
- a) ne želim se odvajati od porodice,
  - b) zbog loše finansijske situacije,
  - c) ne poznajem strani jezik,
  - d) zbog problema priznavanja ispita koji su položeni izvan matičnog fakulteta,
  - e) zadovoljan/na sam studijem na fakultetu u Sarajevu,
  - f) nisam pronašao/la odgovarajući studij u inostranstvu za područje koje studiram,
  - g) zbog nedovoljne informisanosti o programima razmjene koje nudi Erasmus+,
  - h) zbog obimnosti dokumentacije koju treba ispuniti i predati za prijavu na konkurs,
  - i) jer sam učestvovao/la u drugom programu razmjene,
  - j) drugo _____.
2. **Ukoliko ste učestvovali u nekom drugom programu razmjene, molim da napišete naziv tog programa:** _____.
3. **Da li biste išli na razmjenu studenata da Vam se pruži prilika?** (Zaokružite slovo ispred odgovora):
- a) DA
  - b) NE

PROTOKOL INTERVIJUA

OPĆE UPUTE

Poštovani,

pred Vama se nalazi upitnik kojim želimo dobiti podatke o faktorima koji utječu na mobilnost studenata i njihovom iskustvu tokom Erasmus+ razmjene. Upitnik će biti korišten u svrhu izrade završnog magistarskog rada na temu „Interesovanje studenata drugog ciklusa studija Univerziteta u Sarajevu za učešće u programu razmjene Erasmus+.“

Vaši odgovori će biti upotrijebljeni isključivo u istraživačke svrhe, te je anonimnost i povjerljivost podataka zagarantovana.

Hvala na saradnji i sudjelovanju!

Datum popunjavanja upitnika: ____ . ____ .2019.godine.

Ime i prezime ispitivača: _____

Osnovne informacije sudionika:

1. **Spol:**

a) M

b) Ž

2. **Dob:** _____

3. **Godina studija (II ciklus):**

a) I (prva)

b) II (druga)

4. **Naziv fakulteta (odsjek/smjer) na kojem sudionik studira:**

_____.

5. **Godina studija na kojoj je sudionik bio na razmjeni:**

---

6. **U kojoj državi i gradu je sudionik bio na razmjeni i naziv fakulteta na kojem je studirao:**

PROTOKOL INTERVJUA

1. Šta Vas je potaknulo da se prijavite na Erasmus+ razmjenu?
2. Šta bi svaki student trebao imati na umu prilikom prijave na razmjenu (na šta bi trebao obratiti pažnju: na koji način birati univerzitet i predmete, koja razina znanja engleskog jezika je potrebna i dr.)
3. Koja su bila Vaša očekivanja prije samog odlaska na razmjenu?
4. Koliko ste se brzo snašli i prilagodili životu u stranoj državi?
5. Šta možete reći o Erasmus+ iskustvu - kako je odlazak na razmjenu utjecao na Vas i koliko je promijenio Vaše razmišljanje?
6. Šta biste poručili studentima koji razmišljaju o odlasku na Erasmus+ razmjenu?
7. Kako namjeravate poboljšati studentsku mobilnost, koliko je ona kvalitetna na sarajevskim fakultetima, na čemu još treba poraditi?
8. Smatrate li da mladi često sputavaju sami sebe i da su u strahu od promjena; šta biste im poručili po tom pitanju?
9. Po povratku na matični fakultet da li ste imali problema sa priznavanjem položenih ispita?
10. Vaša priča o Erasmus+ razmjeni (kažite sve što smatrate bitnim u vezi Erasmus+ programa razmjene studenata i Vašeg ličnog iskustva).

PROTOKOL ZA ANALIZU SADRŽAJA

<i>Bolonjski proces, njegova implementacija na Univerzitetu u Sarajevu i program razmjene Erasmus+</i>	
Ključni elementi:	
Bolonjska deklaracija	
Bolonjski proces	
Reforma visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini i na Univerzitetu u Sarajevu	
Primjena Bolonjskog procesa na Univerzitetu u Sarajevu	
Mobilnost studenata i međunarodni program razmjene Erasmus+	
Iskustva studenata koji su učestvovali u programu razmjene	